

Başvuru Tarihi: 22.06.2017 **Received Date:** 22.06.2017

Yayına Kabul Tarihi: 03.07.2017 **Accepted Date:** 03.07.2017

Yayınlanma Tarihi: 31.07.2017 **Published Date:** 31.07.2017

akademia

SIYASAL SÖYLEMİN VE İDEOLOJİLERİN GAZETE KARİKATÜRLERİNDE YENİDEN ÜRETİMİ: ÖRNEK OLAY 1982 ANAYASASI¹

Öz

Siyaset ve basın arasında karşılıklı çıkara dayanan bir ilişki söz konusudur. Siyaset kendi propagandasını yaymak için basından, basın da ekonomik rant sağlamak ve ayakta durabilmek için siyasetten yararlanmaktadır. Bu durum her ne kadar günümüze özgü bir durummuş gibi gözükse de aslında tarihi, basının ilk ortaya çıktığı zamanlara kadar dayanmaktadır. Basın, siyasi söylemi ve ideolojileri gazetelerin her bir materyalinde yeniden üretmektedir. Siyasi söylemin ve ideolojilerin gazete materyallerinde üretimi noktasında haber metinleri her ne kadar başı çekse de karikatürler de çizgilerinde bu görevi üstlenmektedir. “Basit, doğrudan araçlar aracılığıyla zengin bir enformasyon taşımaya çalışan ileti örnekleri olan karikatürleri” (Fiske, 1996, 73), ideoloji ve söylem üretimini kimi zaman görsel, yazılı ve sözel kimi zaman ise, sadece görsel malzemeler vasıtasıyla yaparlar. Daha çoğunlukla muhalefet yapma amacıyla olan karikatürler hangi yolu kullanırlarsa kullansınlar sonuçta, iletilmek istenen mesajların hedef kitle tarafından doğru okunmasını ve algılanmasını sağlarlar. Türkiye’de, cumhuriyetten sonra, anayasal düzeni yeni baştan oluşturmak için, ‘demokrasi ayarı’ olarak nitelendirilen ‘askeri darbeler’ gerçekleşmiş ve bunların akabinde anayasa, yeni baştan düzenlenmiştir. Bu tür süreçlerde iktidar ve muhalefet partilerinin söylemleri gazetelerde yeni baştan üretilmiştir. Bu çalışmada, 1982 Anayasası döneminde yayınlanan karikatürler siyasi söylem ve gazete ideolojilerinin yeniden üretiminin analizi yapılmıştır. Ayrıca karikatür çizerlerinin tabi oldukları gazetelerinin ideolojilerine göre hareket edip etmediği belirlenmiştir. Bu çalışmada, 1982 döneminde Cumhuriyet, Güneş ve Tercüman gazetelerinin karikatürleri incelenmiştir. Çalışmada literatür taramasının yanı sıra, söylem çözümlemesi ve göstergebilimsel çözümleme yöntemleri kullanılmıştır.

Anahtar Kelimeler: 1982 Anayasası, İdeoloji, Söylem, Söylem Çözümlemesi, Göstergebilim, Mizah, Karikatür.

THE REPRODUCTION OF POLITICAL DISCOURSE AND IDEOLOGIES IN NEWSPAPER CARICATURES: CASE STUDY ON THE 1982 CONSTITUTIONAL REFERENDUM

Abstract

There is a relationship based on self-interest of the press and politics. While politics make use of the press to spread their own propaganda, the media benefit from the politics in order to ensure the economic rant and their survival. Though it seems specific to the present day, its history actually dates back to the emergence of the press. The press re-produces the political discourse and ideologies in every single unit of newspapers. At this point, the texts in newspapers draws the head, but the caricatures also play a crucial role in demonstrating this reproduction. “Caricatures are the ways of communication that try to convey the knowledge through simple and clear devices” (Fiske, 1996, 73), while the caricatures sometimes present the production of ideology and political discourse as visually, written and verbally, they frequently do it only visually. In addition, the caricatures mostly aim to make opposition, but whichever way they use, as a consequence they allow the target group to receive the aimed message directly. “Military coups”, the so-called “the adjustments to democracy” were staged in Turkey after the Republic in order to recreate the constitutional order and just after, the constitutional law was regulated again. At this process, the discourse of the ruling and opposition parties were revaluated in the newspapers. In this study, the cartoons published during the 1982 Constitution was analyzed to reproduction newspaper ideologies and political discourse. Moreover it has been revealed whether the caricaturists proceed according to the ideology of the newspaper they were working for. In this study, the newspapers Cumhuriyet, Güneş ve Tercüman that belong all the 1982 era have been analyzed. In this study, along with the literature review, discourse analysis and semiotics analysis methods have been used.

Keywords: Constitution 1982, Ideology, Discourse, Discourse Analysis, Semiotics, Humour, Caricature.

¹ Bu çalışma Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü bünyesinde 2012 yılında hazırlanan “Siyasal Söylemin ve İdeolojilerin Gazete Karikatürlerinde Yeniden Üretimi (Örnek Olay 1982 ve 2010 Anayasa Referandum Süreci)” isimli doktora tezinden türetilmiştir.

Giriş

Siyaset kendi söylemlerini yayma ve yeniden üretme noktasında basın bir araç olarak kullanmaktadır. İşgal ettikleri konumların bir gereği olarak siyaset ve basın, karşılıklı bir iletişim ve etkileşim içindedir. Biri olmadan diğ erinin iş inin zorlaşacağı artık tüm dünyada aş ikâr olan, tartışmasız bir gerçektir. Siyaset kendi propagandasını yapmak için basından, basın ise ekonomik destek sağlamak ve ayakta durabilmek için siyasi camiadan yararlanmaktadır. İşte bu nedenle, “Siyaset ve medya ekseninde gazeteciler ve haber kaynağı olan siyasetçiler arasında ortaya çıkan etki mekanizmaları sık sık sorgulamaya aç ılmaktadır” (Çakmak Kılıçarslan, 2008, 120). Basın kuruluşlarının bazıları-özellikle seçim zamanlarında- iktidarın yanında yer alırken, bazıları ise iktidara muhalif bir tavır sergilemektedir. Oysa bu durum, gazeteciliğin tarafsızlık ilkesi göz önünde bulundurulduğ unda sorgulanması gereken bir nitelik kazanmaktadır. Medya belli ideolojilerin taşıyıcısı durumundadır, bu durumda medya ve siyaset ilişkisini belirleyen dinamiklerden biri de ideolojik boyuttur. Gazetelerin de belirli ideolojileri ya da yayın çizgileri bulunmaktadır. Gazete çalışanları, bu ideolojileri haberin malzemeleri olan haber ve köşe yazıları vasıtasıyla okurlara yansıtmakta ve onlara empoze etmeye çalışmaktadır. Ancak gazetelerin ideolojilerini yansıttıkları bir başka alan daha vardır: mizah ya da daha özel haliyle karikatür... Karikatür her zaman siyasi bir muhalefet aracı olarak gündemde kalmıştır. “Baş lıca mizah dergilerinin çıkış bildirimlerinde dile getirilen sorumluluk, mizah anlayışı ve amaçlar karikatüre de yansımıştır. Baştan sona siyasal ve toplumsal bir eleştiri mekanizması böyle bir amaç içinde devinmiştir” (Çeviker, 1988, 28). Türkiye’de, cumhuriyetten sonra, anayasal düzeni yeni baştan oluşturmak için ‘askeri darbeler’ gerçekleşmiştir. Bu askeri darbeler, ‘demokrasi ayarı’ olarak nitelendirilmiştir. Türkiye tarihinde, ‘80 Darbesi’ ve onun devamı olan ‘82 Anayasası’ hem toplumsal hem de siyasal anlamda çok önemli iki süreçtir. Bu dönemdeki anayasa değişikliği mecburi bir anayasa değişikliği olmuştur, yani askeri kesimin istediği yönde anayasal değişiklikler meydana gelmiştir. 82 Anayasası için, 7 Kasım 1982’de halk oylaması yoluna gidilmiş, 8 Kasım 1982’de anayasa kabul edilmiş ve 9 Kasım 1982 tarihinde de karar resmi gazetede yayınlanmıştır. 82 Anayasası’nın oluşturulma sürecinde, basın ve dolayısıyla karikatür sayfaları yeterince özgür bir ortama sahip değildir. Basına bazı konularda sansür konulmuş ve yayınlar engellenmiştir.

Bu çalışmanın amacı, 12 Eylül 1980 askeri darbesi sonucunda oluşturulan 1982 Anayasası döneminde yayınlanan darbe ürünü karikatürlerin siyasal söylem ve ideolojileri yeniden üretimi noktasında incelemek ve söz konusu dönemde yayınlanan gazetelerin karikatür sayfalarında bu süreçlerin nasıl yansıdığını dil-söylem ve ideoloji açısından analiz etmektir. Bunun sonucunda, Türkiye Cumhuriyeti tarihinde çok önemli bir yer iş gal etmiş olan bu siyasi süreç, incelemeye tabi tutulmuş ve bu süreçte gazetelerin karikatürlerinde bu konulara ne kadar ve ne şekilde yer verdikleri çözümlenmiştir. Ayrıca, karikatür çizerlerinin tabi oldukları gazetelerinin ideolojilerine göre hareket edip etmediğini belirlemek de çalışmanın amaçları arasında yer almıştır. Türk toplumunu yakından etkilemiş olan bu anayasal süreci, karikatür (mizah) basınının bakış açısıyla çözümlmek ve bu sürecin karikatür sayfalarına nasıl yansıdığını belirlemek yani ‘siyasal söylemi yeniden üretmek mi yoksa onun karşısında muhalif bir tavır takınarak mı yansıtmış’ sorusunu nesnel bir şekilde çözümlmek açısından bu çalışma önemli bir çalışmadır. Çalışma aynı zamanda, gazete ideolojilerinin karikatür çizgilerine yansıyor yansımadığını, eğer yansıdıysa nasıl yansıdığını görmek açısından da oldukça önemlidir. Bu çalışmada, karikatür üzerinde durulmuş olması konuyu mizah basını açısından da önemli kılmıştır. Çalışmanın varsayımları şu şekildedir: 82 Anayasası süreci, siyasal söylemin üretimi aş amasında karikatür çizgilerine gazetelerin farklı tutumlarıyla (muhalif ya da yanlı) yansımıştır. 82 Anayasası sürecinde yayın yapan ve incelemeye dahil edilen sağ görüşlü gazeteler anayasal değişikliği karikatürlerinde onaylarken analiz edilen sol görüşlü gazeteler onaylamamış, merkez konumundaki gazeteler ise, sürecin ortasında yer almak gibi bir tavır takınmıştır. İncelenen karikatürler de gazetelerin ideoloji ve egemen söylemlerini, ideolojinin doğallaştırma ve meşrulaştırma işlevi ile yeniden üretmiştir ve gazete karikatürleri gazetenin

egemen söylemi dışında muhalif bir söylem üretmemiştir. Çalışmanın analiz kısmı, 01 Eylül ve 01 Aralık 1982 tarihleri arasındaki süreçle sınırlandırılmıştır. Sınırlandırma, anayasal değişikliğin bu tarihler arasında gündemde kalmış olması ve konuyla ilgili karikatürlerin bu tarih aralıklarında yer almış olması nedeniyledir. Bu dönemin gazeteleri arasında üç tane örneklem gazete seçilmiştir. Bu gazeteler; ‘Cumhuriyet’, ‘Güneş’ ve ‘Tercüman’ gazeteleridir. Bu gazetelerin seçiminde ideolojileri ya da yayın çizgileri etkili olmuştur ve farklı ideolojilere sahip gazetelerin seçilmesine özen gösterilmiştir. Buna göre; söz konusu dönemde Cumhuriyet gazetesi, sol kanadı, Güneş gazetesi merkez kanadı ve Tercüman gazetesi ise sağ kanadı temsilen incelemeye uygun görülmüştür. Bu çalışmada, hem söylem çözümlemesi hem de göstergebilim çözümleme yöntemleri kullanılmıştır.

1. İdeoloji- Söylem ve Egemen Söylemin Yeniden Üretimi

İdeoloji kavramı, 1950’lerden sonra, özellikle yanlış bilinç olup olmadığı ve gerçekliği konusunda, çok tartışılmıştır. İdeolojinin, düşünce sistemlerinin kendi kısımlıklarının ilk kez farkına varmaya başladığı tarihsel dönemde doğmuş olduğu ve bu farkına varışın da söz konusu düşünce sistemlerinin yabancı ve alternatif söylem biçimleri ile karşılaşmak zorunda kaldıkları zaman ortaya çıktığı ileri sürülebilir (Eagleton, 2005, 156). İdeoloji terimi, on sekizinci yüzyılın sonunda ve on dokuzuncu yüzyılın başında, Fransa’da önem kazanmış ve etki göstermiş bir felsefi okuldan gelmiştir. Bu okula bağlı filozoflara göre, bir ideler bilimi yani soyut kavramlar bilimi vardır ve bu bilim idelerin oluşumunu incelediği gibi, duyumlardan hareket ederek bu oluşumu tüm olarak yeniden kurabilir. İdelerin bu bilimi, ideoloji adını taşır; bu öğretiyi açıklayan ve yayan filozoflara da ideologlar denir (Lefebvre, 1996, 57). İdeoloji kelimesini ilk kez 1797 yılında Antoine Destutt de Tracy kullanmıştır (McLellan, 2009, 6). Ancak ideoloji kavramını siyasal söylemin gündemine oturtan ve terimi popülerleştiren Karl Marx ve takipçileri olmuştur (Çakmak Kılıçaslan, 2008, 94). Marksizm’de oydaşık bir ideoloji tanımı, en genel şekliyle ‘sınıf çıkarlarına hizmet eden gizemleştirme’ (Barrett, 2004, 217) tanımıdır. Marksizm, ideolojiyi burjuva düşüncesini ve bu düşüncenin olumsuz ve çarpıtılmış sonuçlarını ortaya koymak amacıyla kullanmıştır (Devran, 2010, 20). Eagleton, ideoloji için, “Hâkim bir siyasal iktidarı meşrulaştırmaya yardımcı olan fikirlerdir (ya da yanlış fikirler)” demiştir (Mutlu, 2008, 133). Toplumun varlığını sürdürmesine yardımcı olması, eşitsiz ve adaletsiz rejimlerin sürekliliğinin dayanağı olması anlamında yanlış bilinç, ideoloji kuramları için vazgeçilmez bir öneme sahip görünmektedir (Çelik, 2005, 162). Karl Marx göre, iktidarı elinde bulunduran sınıfların tasarladığı ideolojiler, alt sınıfların maruz kaldıkları sömürü ve eşitsizlik koşullarını yine söz konusu alt sınıflara doğal ve meşru gösteren düşünce sistemleridir (Kaya, 2004, 69). Marx, toplumda egemen olan ideolojinin yöneticilerin ideolojisi olduğunu vurgulamaktadır (Devran, 2010, 20).

Kullanımı günlük dile kadar düşen söylemin geçmişi batıda iki bin yıl kadar eskilere dayanmaktadır (Kocaman, 2009, 1). Oxford İngilizce Sözlüğünde, ‘söylemin’ anlamları olarak şunlar sıralanır; konuşmak, söyleşmek, tartışmak; bir konuda uzun uzun konuşmak ya da yazmak; bir konuşma, bir anlatı. Fransızca’da da aynıdır; ‘discours’ yani söylemin anlamı; sözlükte ‘laf etme, konuşma, ele alma, inceleme, dil’ vb. olarak verilir (Barrett, 2004, 174). Söylem, söz; dilin sözlü ya da yazılı gerçekleşmesi, konuşan bireyin kullanımınıdır (İnceoğlu ve Çomak, 2009, 24). Mutlu’nun (2008, 262) tanımı ise şu şekildedir: “Söylem, ortak sayılılarla bir araya getirilmiş, bütünleştirilmiş bir dil kullanım alanıdır.” Tüm söylem süreçleri ideolojik sınıf ilişkilerinden kaynaklanır (Dursun, 2001, 49). Söylem, iktidara sahiptir ya da söylemde hegemonyal bir konuma sahip olan, iktidara da sahip bulunmaktadır (Alver, 2009, 37). İktidar, bir kişinin ya da grubun bir başka kişi ya da grup üzerinde, onun ya da onların ne yapabileceği, ne yapması gerektiği vb. konularda etkili olmasını da kapsar. Bu yönüyle iktidar, tüm kişi, grup ve toplum ilişkileri için geçerli bir kavramdır ve toplumsal iktidar, kişinin

ve grupların iktidarında olduğu gibi çoğunlukla söylemler yoluyla kurulur ve işler (van Dijk, 1999, 272-274). Medya yeniden üretimi haberde yapar. Haber söylemi, var olan egemen söylemlerin bir ürünü olarak ortaya çıkmaktadır (Tokgöz, 2003, 183). Haberin söylemi içinde güçlülerin tanımlarının yeniden üretilmesini sağlamakta anahtar uzlaşımardan olan saygın kişilerin görüşlerine yer vererek resmi söylemi destekleyici bir yapı (Dursun, 2001, 132) söz konusudur. Toplumun genelinin, bir grubun, üyelerinin veya iktidar sahiplerinin çıkarlarıyla ilişkili temel değerleri oluşturan çerçeve esas olarak iletişim ve söylem yoluyla kazanılır, onaylanır ve değiştirilir (van Dijk, 1999, 334). Egemen söylemin onaylanmasını sağlayan araçlardan medya ya da basın, egemen sistemin istediği yönde bir söylem üretirken, bazı ideolojilerin, kitle iletişim araçları tarafından ön plana çıkarıldığı, meşrulaştırıldığı, ayrıntılı olarak ele alınarak, geniş izleyici kitlelerine ikna edicilik ve parıltılı bir çekicilik içinde dağıtılır” (Lull, 2001, 22).

2. Medya ve Siyaset İlişkisi

Medya, güce ve iktidara ulaşmanın vazgeçilmez araçlarından biridir (Yanardağ, 2008, 184). Basın teorisyenlerine göre iktidar ve basın ilişkilerini tayin eden üç görüş vardır. Bunlardan birincisi, muhafızlık görüşüdür. Bu görüşe göre, iktidar ile basın birbirlerinin düşmanıdır. Basın kamuoyunun çıkarları adına iktidarların başında bekleyen, onları denetleyen bir muhafızdır. İkincisi, ortaklık görüşüdür. Bu görüşe göre de iktidarlar ile basın arasında işbirliği zorunludur. Basın iktidardan aldığı haberlere güvenmeli, iktidar da basına doğru bilgi vermeli ve sorunlar kamuoyunun görüşlerine açılmalıdır. Üçüncü görüşe göre ise, basın iktidarın bir parçası konumundadır. Basın iktidarın yanında olmak şartıyla kamuoyuna hizmet edebilir. İktidar sözcülerinin konuşmaları basında yer almalı, haberler her zaman iktidarın arzu ettiği yönde olmalıdır (Demirkent, 1982, 192-193). Siyaset dünyası, medya tarafından üretilmekte ve sunulmakta; eğlenceye dönüştürülmekte, imaja dayalı şekillendirilmekte, sembolik ve törensel boyutla ele alınmakta, kişiselleştirme, basitleştirme, dramatize etme yöntemleriyle gösteriye dönüştürülmektedir (Çebi, 2002, 25-27). Demokratik yaşamda basın, toplumun seçimler yoluyla ortaya çıkardığı kurumların işleyişlerini gözlemlemek ve denetlemek için ortaya çıkardığı bir kurum olarak kabul edilmektedir (Bozdağ, 1992, 270).

Medya ve siyaset birbirini tamamlayan iki mekanizma gibidir. “Medya ve siyaset ilişkisini incelerken atmamız gereken ilk adım, siyaseti ve medyayı iki farklı bütünlük ve karşılıklı ilişki içinde olan iki farklı güç odağı olarak görmekten geçmektedir” (Çakmak Kılıçaslan, 2008, 124). Hükümet, politikaları şekillendirilirken, diğer bazı toplumsal güçler gibi medya da, yönlendirici ve şekillendirici bir güç olarak önemli roller oynamaktadır (Rivers, 1982, 213). Medyanın belki de kendisiyle birlikte globalleştirdiği en önemli unsur, siyaset olmuştur. Siyaset, dar anlamda ve merkezietçi yapısını medya aracılığıyla kısa zamanda geniş anlamlı ve küresel bir platforma dönüştürmüştür. Medyanın ilk küreselleştirdiği fenomen olarak siyaset, medya ile olan organik ilişkisinde kendi metafiziğini kendisi kurmuştur. Medya- siyaset ilişkisinde önemli olan hangi tarafın belirleyici olduğu değil, aksine ortaklaşa kurdukları kendi dünyalarına ait metafizikleridir (Filiz, 2008, 39). Medya, siyasi gücü yeniden şekillendirmekte, yeniden organize ve kanalize etmektedir (Rubin, 1981, 170-180). Haber metinleri ile siyasal iktidarlar, eylemlerinde meşruiyet kazanmakta bu meşruiyet ile kendi egemen söylemlerini yani ideolojilerini oluşturmakta ve hegemonya kurlmaları kolaylaşmaktadır (Çakmak Kılıçaslan, 2008, 124). Medya çalışanlarının çıkarları ve ideolojileri, çalıştıkları kurumun da sahibi olan ve onlara maaşlarını ödeyen, çalıştıkları kurumu finanse eden güçlerden bağımsız olmamıştır (van Dijk, 1999, 338). Bu nedenle medya çoğu zaman halk adına iktidarın denetlenmesi görevinden çok, medyayı elinde tutanların kâr ve çıkarları doğrultusunda iktidarı belirlemenin aracı konumuna gelmektedir (Demir, 2007, 215). Bu durumda, medya ve siyaset ilişkisini tartışırken medyayı özerk, bağımsız ve bu özerklik içinde tamamen tarafsız bir dördüncü kuvvet olarak ele almak yerine, onu siyasal yapılaşma içinde görmeye çalışmamız gereği kaçınılmaz olarak karşımıza çıkmaktadır (İnal, 1999, 30).

3. 80 Dönemi Siyaset Arenası ve 82 Anayasası

1980’li yıllar Türkiye’nin hem siyaset hem de toplumsal hayatında çok önemli değişimlerin yaşandığı yıllar olmuş ve bu yıllarda demokrasi kesintiye uğramıştır. Türkiye, cumhuriyetin kuruluşundan itibaren geçirebileceği en büyük evrimi bu dönemde geçirmiştir. Bu evrimin miladı “12 Eylül 1980 Askeri Darbesi” kabul edilmektedir. “12 Eylül 1980 tarihinde Türk Silahlı Kuvvetleri’nin ülke yönetimine el koyması ile gerçekleşen askeri müdahale, çoğulcu düzenin, tek parti yönetiminin yerini aldığı 1946 yılından bu yana siyasi partilerin etkinliklerinin dolayısıyla demokrasinin kesintiye uğradığı üçüncü askeri müdahaledir” (Boral, 2009, 325). 80 darbesinin temelleri 1980 öncesinde atılmıştır. Bu dönemde Türkiye tam bir karmaşa ortamındadır. Topuz (2003, 256-257), içinde bulunulan durumu “1978-1980 yıllarında Türkiye’nin içinde bulunduğu huzursuzluk ortamı ordunun girişeceği yeni bir darbe için elverişli bir hava yaratmış gibiydi. Demokrasiye güven azalmış ve hükümet tüm gücünü yitirmişti” ifadeleriyle aktarmıştır. 80 darbesinin kaynağında dış güçler görülmüştür. “Türkiye, 12 Eylül 1980 öncesinde tam bir provokasyon cennetiydi. Türkiye’nin ABD kaynaklı istikrarsızlaştırılması projesi sonraki yıllarda devlet içinde illegal bir devlet yapılanması olduğu iyice ortaya çıkan kontrgerilla eliyle sürdürülüyordu” (Erdemol, 2010, 67) ifadeleri bu duruma işaret etmektedir. Olayın görünen nedenleri daha başka şekillerde yansıtılmıştır: “12 Eylül’den önceki altı aylık sürece damgasını vuran en önemli siyasi gelişme, TBMM’de 100’den fazla oylama yapılmasına rağmen yeni cumhurbaşkanının bir türlü seçilemeyişi idi. Kimi siyasi partilerin erken seçim istekleri, hükümetin zaafı ve partiler arasındaki sürtüşmeler, bu döneme damgasını vuran diğer olaylardı” (Tek, 2007, 133). Siyaset arenasındaki bu karmaşa ordunun yönetime el koyması sonucunu doğurmuştur. Tek çarenin yönetime müdahale olarak görüldüğü dönemde, “12 Eylül 1980 günü Türk Silahlı Kuvvetleri, İç Hizmet Kanunu’nun verdiği yetkiye dayanarak, yönetime el koymuştur” (Ahmad, 2002, 30).

Türkiye’de başta anayasa olmak üzere pek çok yapıyı temelden değiştiren 12 Eylül askeri müdahalesi, ülkedeki siyasi ve ekonomik yapının değişmesinde önemli rolü olmuştur (Demir, 2007, 184). 1980 sonrası dönem Türkiye’de siyasi faktörlerin yanında ekonomik faktörlerin de ön plana çıkmaya başladığı dönem olmuştur. 80’li yıllara kadar ülke siyasetine hâkim olan asker-bürokrat-seçkin elitin yanına 80 sonrası dönemde yeni bir aktör katılarak; sermaye ve iş çevreleri de siyasette ve medyada etkin olmaya başlamıştır (Demir, 2007, 186). 12 Eylül askeri müdahalesiyle birlikte mevcut siyasi partilerin kapatılması yönetim alanında otoriter sistemin yansımaları şeklinde gerçekleşmiştir. Özellikle 6 Kasım 1983’te seçimlerin yapılması ve yönetimin el değiştirmesi sürecine kadar olan dönemde iletişim alanında da otoriter kuramın uygulamalarına tanıklık edilmiştir. Diğer taraftan söz konusu dönemde uygulamaya konan 24 Ocak Kararları ise, ekonomik alanda liberal ilkelerin benimsendiğini göstermiştir. Ekonominin yapı ve işleyişinde Amerika Birleşik Devletleri ve Batı Avrupa’da aynı dönemlerde esen neo-liberal politika uygulanması süreci Türkiye’de de hayata geçirilmeye çalışılmıştır. Siyasal alanda yeniden sağlanmaya çalışılan çok partili ve çoğulcu yapının da etkisiyle, iletişim alanında da liberal medya kuramına geçilmesinin doğum sancıları yaşanmaya başlanmıştır (Işık, 2008, 151). 12 Eylül 1980 askeri müdahalesinden sonra idareye el koyan askerler ilk iş olarak siyasi partilerin faaliyetlerini durdurmuş, parti liderlerini tutuklamıştır. Yeni anayasayla da mevcut partileri kapatarak, parti liderleri ve yönetici kadroya 10 yıl süreyle siyasi yasak koymuştur (Demir, 2007, 185). Darbeden iki yıl sonra yeni bir anayasa hazırlamak için bir danışma meclisi oluşturulmuş ve bu tasarı mecliste 7’ye karşı 120 oyla kabul edilmiştir (23 Eylül 1982). Milli Güvenlik Konseyi, bazı ufak değişikliklerden sonra tasarıyı 19 Ekim 1982’de kamuoyuna duyurmuştur. Kenan Evren yaptığı bir konuşmada, anayasayı tanıtmaya konuşmalarının eleştirilmesinin yasak olduğunu bildirmiştir. Parti yöneticilerine on yıl politika yasağı getirilmiş, Evren, anayasaya kefil olduğunu söyleyerek halkın tasarıya ‘Evet’ demesini istemiştir (Topuz, 2003, 260).

1982 Anayasası, 12 Eylül 1980 öncesi yaşananlara tepki olarak temel hak ve özgürlükleri önemli ölçüde sınırlandırmış ve kanunda yer alması gereken birçok ayrıntı hüküm anayasa ile düzenlenmiştir (Sayın, 2011, 518). Anayasa, baskılar altında halkoylamasıyla 7 Kasım 1982’de

kabul edilmiş ve tek aday Kenan Evren de 7 yıl için cumhurbaşkanı seçilmiştir (Topuz, 2003, 260). Bu anayasa, askeri idare ve sıkıyönetimin devam ettiği, toplum üzerindeki militarist baskının devam ettiği bir ortamda halkoyuna sunulmuştur. Bu dönemde anayasa aleyhinde fikir belirtmek, yazı yazmak ve yayın yapmak yasaktır. Darbenin lideri Evren vilayet vilayet Türkiye'nin her tarafını dolaşarak yeni anayasanın propagandasını yapmıştır (Demir, 2007, 185- 186). Cemal bu durumdan duyduğu rahatsızlığı şu ifadelerle dile getirmiştir: “Meydanlar, mikrofon artık yalnız Evren Paşa'nın tekelinde. O konuşuyor, biz yazıyoruz, her akşam radyo ve televizyon gümbür gümbür veriyor. ‘Anayasaya kabul’ propagandası serbest, ‘ret’ yasak! Sonunda da ‘halk iradesi’ serbestçe sonucu belirlemiş olacak, iyi mi?” (Cemal, 2004/b, 119). Anayasanın kabul propagandasının yapıldığı günlerde, ‘kabul oyu’ pusulasının rengi ‘beyaz’, ‘ret’ pusulasının rengi ‘mavi’dir. Kenan Evren yönetimi ‘mavi’ renginin kullanılmasına yasak getirmiştir. “Ve meydan artık Evren Paşa'nın; televizyon, radyo her şey onun emrinde. Mavi rengin bile yasaklandığı bir ortamda herkes susacak, o konuşacak. Anayasa'ya ‘evet’ isteyecek, aksi zinhar söylenemeyecek ve bunun adı da 7 Kasım'da ‘halkoylaması’ olarak siyasi tarihimize geçecek...” (Cemal, 2004/b, 108) şeklindeki ifadeler bu duruma tepki niteliğindedir. Cemal'e göre, anayasanın olağanüstü bir dönemde, olağanüstü kısıtlamalar altında oylandığı açıktır. Bu açıdan milli iradeyi ne ölçüde yansıttığı da hayli su götürmektedir (Cemal, 2004/b, 138-139). “İnönü, 1982 Anayasası'nı çerçeve olarak kabul etmiş ve ‘Şimdi yeni demokrasimizi bu anayasa düzeni içinde kurmak, geliştirmek zorundayız. Henüz bu anayasanın sağladığı özgürlükler, demokratik olanaklar toplumumuza tam anlamıyla yansımış, uygulamaya girmiş değildir’ demiştir” (Cemal, 2004/a, 156). Anayasanın kabulünden ve müdahalenin lideri Kenan Evren'in cumhurbaşkanlığına getirilmesinden sonra, generaller hemen siyaseti yeniden yapılandırma programının ikinci aşamasına girişmiştir. Yeni bir ‘Siyasal Partiler Kanunu’ ilan edilmiş, Eylül 1980'den önce etkin olan siyasetçiler on yıl süreyle siyasetten men edilmiştir. Bu dönemde yeni partiler kurulabilir, ancak kurucularının Milli Güvenlik Konseyi tarafından onaylanması zorunluluğu getirilmiştir (Demir, 2007, 184). 12 Eylül'den sonra yapılan yeni anayasada temel hak ve özgürlükler konusunda çeşitli kısıtlama ve sınırlamalara gidilmiştir. Yeni anayasa birçok bakımdan 1960'taki anayasal gelişmelerin tersine çevrilmesi olmuştur. İktidar yürütmenin elinde toplanmış ve cumhurbaşkanı ile Milli Güvenlik Kurulu'nun yetkileri araştırılmıştır. Ayrıca basın özgürlüğü, sendika özgürlüğü ve kişi hak ve özgürlükleri sınırlanmıştır. Temel hak ve özgürlükler anayasada bulunmaktaydı. Bulunanlarında ‘ulusal çıkarlar, kamu düzeni, ulusal güvenlik, cumhuriyet düzeninin tehlikede olması ve kamu sağlığı’ gibi gerekçelerle, askıya alınabileceği ya da sınırlanabilecekleri belirtilmiştir (Zürcher, 1995, 409). Parti yöneticilerine 10 yıl politika yasağı getiren anayasa, basın özgürlüğü yönünden de pek çok antidemokratik hüküm içermiştir. Özellikle düşünce özgürlüğüne ayrılan 25. ve 26. maddelerinde düşünce özgürlüğü ile düşünceyi açıklama özgürlüğünü birbirinden ayırması ve basın özgürlüğünü ilgilendiren 26. ve 28. maddelerinde de basın özgürlüğünü oldukça kısıtlaması anayasanın eleştirilmesine neden olmuştur (Asker, 2009, 490).

4. Mizah- Karikatür ve Siyasi Karikatür

Genel olarak mizah; olayların gülünç, alışılmadık ve çelişkili yönlerini yansıtarak insanı düşündürme, eğlendirme ya da güldürme sanatına verilen ad (Güneri, 2008, 51) şeklinde tanımlansa da mizahın tek tanımı bu değildir. Farklı kaynaklarda farklı tanımları olan mizah kavramı, Meydan Larousse Ansiklopedisi'nde; “gerçeğin güldürücü yanlarını ortaya koyan sanat türü”; Türk Dil Kurumu'nun (TDK) Türkçe sözlüğünde “gülmece, eğlence, latife, şaka vb.” (<http://www.tdk.gov.tr>, 05-05-2012) şeklinde tanımlanmaktadır. Platon'un kıskançlıktan kaynaklanan talihsiz bir kendini tanımazlık olarak tanımladığı mizah, Aristoteles'e göre ahlak, sanat ve dini aşağılayan bir tavidir (Sutherland ve Sylvester, 2000, 169). Mizahın farklı farklı tanımları olsa da en özlü, en kısa tanımı elbette Diderot'un “Saçmanın (absürdün) mantığı” (Tokmakçioğlu, 2011, 140) şeklindeki tanımıdır. Bir ‘gösteren’ olarak mizahı anlamaya çalışmak, gösterilenin çözümsüz ya da dokunulmaz olanı tarifleyen sürekliliğini kesintiye uğratmak (Yücel, 2008, 106) olarak algılanmaktadır. Toplumsal gerçekliğe gülünç, sıra dışı,

eğlenceli, satirik bir dille yaklaşımın adı olan mizahın ana karakteri ise, eleştirel olmasıdır (Bulut, 2011, 499). Mizah, insanları aşağılamak, sahip oldukları değerleri küçümsemek, onlara hakaret etmek için olmasa (İnam, 2009, 5) bile kişilerdeki ya da doğal sayılan bazı olaylardaki bir takım çarpıklık, uyuşmazlık, çelişki ve gülünçlükleri bulup açığa vurma, gözler önüne serme sanatı (Cevizci, 2002, 282) kabul edilmektedir. Mizah ezilenin ezene, güçsüzün güçlüye karşı silahıdır (Kırca, 1996, 1436). “Mizah geçmişte ve günümüzde, toplumsal gerçekliklere güzelleme yapması ile değil, toplumsal eleştiri geliştirmesi ve sorunları görünürleştirilmesi ile popüler muhalefet biçimlerinin başında gelmektedir” (Köse, 2011, 399). Mizah aracılığıyla çok sayıda kahraman, figür üretilerek eleştirilmek istenen kişi veya kurumlara iletiler aktarılmış, topluma verilmek istenen pek çok ileti, mizahın derin ve süslü üslubu içinde hedefine gönderilmektedir (Gardner, 2002, 69).

Mizahın önemli türlerinden bir tanesi de günümüzde gazeteden televizyona, afiştan dergiye hatta ders kitaplarına kadar yayılan karikatürdür. Karikatür sözcüğünü ilk kez İtalyan ressam Aniballe Carracci kullanmıştır (Ana Britannica Genel Kültür Ansiklopedisi, 1986, 628). Karikatür; İtalyanca “sarıp toplamak, bohçalamak, eşek şakası yapmak, yüklemek” (Nişanyan, 2003, 217), hücum etmek anlamında olan ‘caricare’den (yüklemek) gelmektedir (Selçuk, 1998, 10). Karikatür bir şeyin, bir kimsenin, bir olayın alaylı, insanı güldürecek ve güldürürken de düşündürecek bir biçimde çizilmiş resmidir (Hançerlioğlu, 1992, 144). Karikatür bugünkü durumuyla çizgiyle mizah yapma sanatıdır (Selçuk, 1998, 12). Karikatür, bir iletişim aracıdır. Karikatürü çizen kişilerin (çizerlerin) diğer kişilerle iletişimini sağlayan bu sanat, tüm iletişimlerde olduğu gibi genel iletişim kuramlarına uygun bir yapı gösterir (Özer, 1985, 25). Karikatür, bir eleştiri sanatı olarak, iyi niyet taşımaz, ama kötü niyetli de değildir. Kötüyle, iyi olmayanla uğraşır. Ancak bunu, siyah bir boyaya kalem batırıp güneş resimleri çizerek, umudu sürekli canlı tutmaya çalışarak yapar. Karikatür, bir anlamda, iyi niyetli değildir ama iyinin peşindedir (Oral, 1998, 102). Bugün çizilen karikatür yarınki insanlara bir şey söyleyebilmelidir (Selçuk, 1998, 12). Karikatür, gündelik hayatı inceler, yorumlar ve belgeler. Sokaktan, en uç noktalara, sınırlar ötesi bir çevresi vardır. Dünya, karikatürünün kalbidir. Basınla birlikte çalıştığı için işi, daha çok soluklanan hayattır; ne ki, kimi kez gündelik olanda evrensel olan da yakalanır (Çeviker, 1997, 303). Çizginin anlatım gücü, karikatür sanatında büyük bir önem taşır. Ufak bir çizgi uzantısı, ufak bir noktacık çoğu kez anlatılmak isteneni güçlendirebilir, karikatürün etkisini çoğaltabilir (Selçuk, 1998, 240).

Siyaset ile karikatür hep yakın bir ilişki içerisinde olmuştur. Çünkü siyaset ve siyasetçiler yaptıkları hatalar ile her zaman karikatürde bol malzeme sağlamışlardır (Bayram, 2009, 113). Karikatür ile siyasetin bu yakın ilişkisi siyasal (politik) mizahın ortaya çıkmasına sebep olmuş, siyasal karikatür de siyasal mizahın bir alt dalı olarak gelişmiştir (Bayram, 2009, 113). Siyasal karikatür, güncel siyasal olayları ve bunları olduran kişileri konu edinen karikatürlerdir (Şenyapılı, 2003, 109). Siyasi karikatür politik gündemin oluşmasında önemli bir etkidir (Bayram, 2009, 107). Karikatür için bu durum, “Onu çevreleyen bağlam ve içinde bulunulan şartlar dikkate alındığında bir görüntü, çoğu kez, bin kelimeye yetmektedir” (Berger, 1986, 10) gerçeğinden kaynaklanmaktadır. Bu gerçek, siyasal karikatür çizerlerinin iktidarların ciddi baskılarına maruz kalmasına (Hünerli, 2011, 42) neden olmaktadır. Bir ülkede mizahın gelişmesi, mizahçıların para kazanması o ülkedeki siyasilerin karakter yapıları ile ters orantılıdır. O ülkenin siyasileri ne kadar iyi olursa mizahçıların işleri o oranda zorlaşmaktadır. Tam tersine siyasiler ne kadar kötü olursa da mizahçıların işleri o oranda kolaylaşmaktadır (Kırca, 1996, 1437). Ancak her dönemde olduğu gibi günümüzde de politik eleştirinin yıkıcı bir çıkış noktası olarak algılanan karikatürün siyasi liderler ve yöneticiler üzerindeki etkisi gittikçe artarken, yasal düzenlemeler yolu ile sansür girişimleri batı demokrasilerinde gittikçe yer edinmeye başlamıştır (Bayram, 2009, 114). Bu durum, özgür ve hoşgörü ortamında çizgiyle muhalefet yapan karikatür için oldukça incitici bir durum olarak görülmektedir.

5. Siyasal Söylemin ve İdeolojilerin Gazete Karikatürlerinde Yeniden Üretimi Bağlamında 1982 Anayasası

Siyasal söylemin ve ideolojilerinin gazete karikatürlerinde yeniden üretimi bağlamında 1982 Anayasası dönemindeki karikatürlerin incelendiği çalışmanın bu bölümünde, 1982 Anayasası referandumuna gidilen yoldaki üç aylık süreçlerde çizilen siyasal karikatürlerin söylem çözümlemesi ve göstergebilimsel çözümlemesi yapılmıştır. Karikatürlerin çoğunda her iki yöntem kullanılmış olmakla beraber, sözel ya da yazılı söylem taşımayan karikatürlere söylem çözümlemesi yöntemi uygulanmamış olup bu karikatürlerin sadece göstergebilimsel çözümlemesi yapılmıştır. Yine aynı şekilde, göstergebilimsel bir çözümlemeyi gerektirmeyen karikatürlere de sadece söylem çözümlemesi yöntemi uygulanmıştır.

5.1. Metodoloji

Bu çalışmada, karikatür çözümlemesi yapılmıştır. Karikatür çözümlemesi yapmak için değişik birkaç teknikten söz etmek mümkündür. Alt yazı veya balon içinde verilmiş konuşmaların olduğu karikatürler için söylem çözümlemesi yapılabilir. Zira karikatürün bir felsefesi, ideolojisi ve sonuçta söylemi vardır. Yazısız (dilsiz) karikatürlerin –ki zamanımız karikatüründe eğilimler dilsiz karikatürlerden yanadır- varlığı dikkate alındığında gazete karikatürleri ve özellikle de siyasi karikatürler açısından göstergebilimsel çözümleme yöntemi kullanmak uygun görülmüştür. Özellikle siyasi karikatürler açısından göstergelerin, simgelerin ve sembollerin önemli olduğu kesindir (Bayram, 2009, 115). Karikatür çözümlemelerinde en çok belirtisel göstergeler kullanılmaktadır. Fiske (1996, 74) karikatür çözümlemelerinde belirtisel göstergelerin önemini şu şekilde örneklendirmiştir: “Dumanın ateşin, kırmızı beneklerin kızamığın belirtisi olması gibi fiziksel duruş da duygusal durumun belirtisel göstergesidir... Açlıktan ölmek üzere olan bir bebeğin fotoğrafının üçüncü dünya yoksulluğunun belirtisel göstergesi olabilmesi gibi, şişman bir göbek de refahın ve tüketimin belirtisel göstergesi olabilir. ...Sarkık çenenin de, ahlaki bir zayıflığa ve çöküşe işaret eden aynı türden bir görüntüsel ve belirtisel göstergedir.”

Çalışmada kullanılan yöntemlerden biri olan söylem çözümlemesi, söylem üzerine düşünme ve söylemi datalaştırma yolu olarak karakterize edilmektedir. Belirli bir söylem içinde ideolojilerin nasıl ve ne şekilde yer aldığını gösterme çabası, söylem analizinin bize kazandırmış olduğu bir avantajdır (Sözen, 1996, 1544). Konuşma ve metinler aracılığıyla oluşan anlam ürünleri ile ilgilenen söylem çözümlemesi, geniş kapsamlı sosyal ve kültürel araştırmalar içinde kullanılan bir araştırma yöntemidir. “Söylem çözümlemesinde en güçlü anlambilimsel kavramlardan biri de imadır. Sözcükler, yan tümceler ve diğer metinsel ifadeler, ancak arka plan bilgi temelinde çıkarılabilecek kavramlar ya da önermeler ima edebilmektedir. Söylemin ve iletişimin bu özelliği, önemli ideolojik boyutlara sahiptir. Söylenmeyen çözümlemesi, bazen metinde gerçekte söylenenin araştırılmasından daha açıklayıcı olabilmektedir” (van Dijk, 2007, 170). van Dijk; söylemin, ideolojilerin oluşumunda merkezi bir rol oynadığını ileri sürerek (1999, 341) altyapıdan bağımsızlığını vurgulamaktadır. Toplumsal iktidarın söylem tarafından harekete geçirildiği ve yeniden üretildiğini kabul etmektedir (1999, 378- 379). Eleştirel söylem çözümlemesi, güç, hâkimiyet, hegemonya, sınıf farkı, cinsiyet, ırk, ideoloji, ayrımcılık, çıkar, kazanç, yeniden oluşturma, dönüştürme, gelenek, sosyal yapı ya da sosyal düzen gibi temaları ön plana çıkaran ve araştırma alanı olarak bu konuları işleyen bir yöntemdir (van Dijk, 2003, 354). “Eleştirel söylem çözümlemesi, dilin veya dil-benzeri diğer temsil sistemlerinin toplumsal ve ideolojik boyutlarını çözümlemeyle ilgilidir. Bu daha politize gelenek içinde eleştirel söylem çözümlemesi yaklaşımı, bakışsız, eşitlikli iktidar düzenlenimlerinin gündelik dil kullanımına nasıl tecavüz ettiğini ön plana çıkararak, dil içinde toplumsal eşitsizliklerin pekiştirilme, yarışma, çatışma veya müzakere edilme tarzına önem verir” (Mutlu, 2008, 263). Eleştirel söylem çözümlemesi, ‘bakmak’ ve ‘görmek’ arasındaki farkın bilimsel yöntemleştirilmesi olarak da düşünülebilmektedir (Büyükkantarcıoğlu, 2012, 167).

Karikatürlerin çözümlendiği bu çalışmada kullanılan ikinci yöntem göstergebilimsel çözümlemedir. Bunun nedeni, apaçık görünenin altında görünmeyen anlama ulaşma çabasından kaynaklanmaktadır. Çünkü karikatürler semboller ve simgeleri çok sık kullanmakta ve bunun

sonucunda açık ve örtük birçok anlam taşımaktadır. Göstergibilim terimi, ilk bakışta ‘göstergeleri inceleyen bilim dalı’ ya da ‘göstergelerin bilimsel incelemesi’ olarak tanımlanmaktadır (Rifat, 2009, 11). Fakat bu göstergibilim için yapılabilecek en genel tanımlamadır. Göstergibilim, gerek sözlü, gerekse sözsüz gösterge sistemlerini ve bu sistemlerin anlamın kurulmasında ve yeniden kurulmasındaki rollerini konu alan (Mutlu, 2008, 116) diller, düzgüler, belirtgeler, vb. gibi gösterge dizelerini inceleyen bilim dalıdır (Guiraud, 1994, 17). Saussure için gösterge, anlamı olan fiziksel bir nesnedir. Saussure’ün terimleri arasında gösterilen ve gösteren göstergenin oluşturucularıdır (Barthes, 1993, 37). Saussure’nin göstergeyi, gösteren (işitim imgesi) ve gösterilen (kavram) olarak iki bileşene ayırması, gösteren ile gösterilen arasındaki ilişkinin nedensiz olduğunu ileri sürmesi, göstergibilimin gelişmesinde büyük önem taşımaktadır (Berger, 1993, 12). Saussure, öncelikle gösteren ve gösterilen ile bir göstergenin diğer göstergelerle ilişkisi üzerinde durmaktadır. Saussure’un ‘gösterilen’ terimi, Peirce’in ‘yorumlayıcı’ terimiyle bazı benzerlikler göstermektedir, ancak Saussure gösteren-gösterilen ilişkisi için asla ‘etki’ terimini kullanmamakta ve ilgisini asla kullanıcılar alanına yöneltmemektedir (Fiske, 2003, 75). Gösterge, kendi dışında bir şeyi temsil eden ve dolayısıyla bu temsil ettiği şeyin yerini alabilecek nitelikte olan her çeşit biçim, nesne, olgu vb. olarak tanımlanmaktadır. Bu açıdan, sözcükler, simgeler, işaretler vb. gösterge olarak kabul edilmektedir (Rifat, 2009, 11). Gösteren, göstergenin algıladığımız imgesidir. Gösterilen, gösterenin göndermede bulunduğu zihinsel kavramdır. Bu zihinsel kavram, aynı dili paylaşan aynı kültürün üyelerinin tümü için ortaktır (Fiske, 2003, 67). Bir göstergede, gösterenle gösterilen arasındaki ilişkinin kurulmasına anlamlama denilmektedir (Erkman- Akerson, 2005, 102). Gösterge, bir kavramla bir işitim imgesini birleştirmektedir (Saussure, 1979, 60). Gösteren ve gösterilen arasındaki ilişki rastlantısal, nedensiz ve yapaydır. Bir kelime ile içeriği ya da bir gösteren ile gösterilen arasında mantıksal bir bağ yoktur. Bu da metinlerde anlamı bulmayı ilginç ve zor kılmaktadır (Berger, 1993, 16).

5.2. Araştırma Bulguları

1982 anayasa referandum sürecindeki karikatürlerin incelendiği bu çalışmada söylem çözümlemesi ve göstergibilimsel çözümleme yöntemleri kullanılmıştır. Söylem çözümlemesi, daha çoğunlukla alt yazı veya balon içinde verilmiş konuşmaların olduğu karikatürler için tercih edilmiştir. Bu durum, karikatürlerin bir ideolojisi ve söyleminin olduğunu kabul edilmesini gerektirmektedir. Yazısız karikatürler içinse, göstergibilimsel çözümleme yöntemi kullanılmıştır. Çünkü bu çalışmada siyasi karikatürler çözümlenmiştir ve bu karikatürler açısından gösterge-simge ve sembollerin önemi büyüktür. Karikatürlerin çoğunda iki yöntemin kullanılmış olmasıyla birlikte bazı karikatürlerde sadece göstergibilim bazı karikatürlerde ise, söylem çözümlemesi kullanılmıştır. Bunu belirleyen temel faktör ise, her iki yöntemin ihtiyaç duyduğu göstergelerin varlık şeklidir.

1980 askeri darbesi sonucunda oluşturulan 7 Kasım 1982 Anayasası, o dönemde Türkiye demokrasisinin geldiği yer açısından çok önemli bir yapı taşıdır. Çünkü o dönemde Türkiye’de demokrasi gerçek anlamda işlememiş ve anayasa daha çoğunlukla askeri yönetimin baskısı sonucunda kabul edilmiştir. Bu çalışmada, 12 Eylül 1980 darbesi sonucunda oluşturulan 1982 Anayasası döneminde yayınlanan karikatürler siyasi söylem ve gazete ideolojilerini yeniden üretimi noktasında incelenmiştir. Çalışmada, 1982 Anayasası’nın ele alındığı dönem, 01 Eylül ve 01 Aralık 1982 tarihleri arasındaki süreçle sınırlandırılmıştır. Bu dönem için incelenen gazeteler; ‘Cumhuriyet’, ‘Güneş’ ve ‘Tercüman’ gazeteleridir. Çalışmada incelenen gazetelerin siyasi eğilimlerinin ve ideolojik konumlanışlarının karikatürlere nasıl yansıdığı, karikatürlerin iktidarın söylemlerini üretirken bir araç mı yoksa muhalif bir tavır mı sergilediği göz önüne serilmeye çalışılmıştır. Çalışmadaki karikatürlerin, 1982 Anayasası sürecinde daha çoğunlukla anayasa, Kenan Evren ve askeri yönetim üzerinde durduğu görülmüştür. Gazetelerin ideolojileri bağlamında anayasa değişimi yaklaşımlarına bakıldığında ise, 1982 döneminde; Cumhuriyet ve Güneş gazetelerinin muhalif, Tercüman gazetesinin ise, yanlı bir tutum içerisinde olduğu görülmüştür. Buna göre, Cumhuriyet ve Tercüman kendi ideolojileri çerçevesinde bir tavır sergilerken Güneş, merkez olmaktan çok sol denebilecek tarzda bir tavır sergilemiştir.

Tablo 1: 1982 referandum sürecinin aylara göre gazete karikatürlerine yansıtılması

AYLAR	CUMHURİYET	GÜNEŞ	TERCÜMAN	TOPLAM
EYLÜL	10	23	4	37
EKİM	29	9	7	45
KASIM	3	2	3	8
TOPLAM	42	34	14	90

1982 referandum süreci karikatürlerinin söylem ve göstergebilimsel çözümlemesinin yapıldığı çalışmada Eylül- Ekim- Kasım 1982 döneminde Cumhuriyet, Güneş ve Tercüman gazetelerinde konuyla ilgili yayınlanan 90 siyasal karikatürün analizi yapılmış olup, ancak sayının fazla olması nedeniyle çalışmada hepsine yer verilmemiştir. Konuyla ilgili olarak en çok karikatürün Cumhuriyet gazetesinde yayımlandığı görülürken ikinci sırada Güneş, üçüncü sıradaysa Tercüman gazetesinin yer aldığı görülmüştür. Buna göre; karikatürlerin 42'si Cumhuriyet gazetesinde, 34'ü Güneş gazetesinde, 14'üyse Tercüman gazetesinde yayınlanmıştır.

5.2.1. 1982 Cumhuriyet Gazetesi Karikatürlerinin Çözümlemesi

Cumhuriyet'in 1982'deki sahibi, Nadir Nadi, Genel Yayın Müdürü Hasan Cemal, Yazı İşleri Müdürü Okay Gönensin'dir. Bu dönemdeki Cumhuriyet gazetesindeki karikatür köşeleri; Kim Kime Dum Duma (Behiç Ak), Gülgeç, Demlik (Selçuk Demirel), İnsanlar, Hayvanlar (Gülgeç)'dir. Bu dönemde konuyla ilgili olarak en çok karikatüre yer veren Cumhuriyet, karikatürlerinde anayasanın karşısında muhalif bir söylem geliştirmiştir. Ancak siyasi ortamdan dolayı muhalefeti açıktan açığa değil de dolaylı yoldan yürütmüştür.

Karikatür 1: 24 Eylül 1982- Cumhuriyet

Gösterge: Referandum Karikatürü/ **Gösterenler:** Anayasa tasarısı kitabı, Danışma Meclis Komisyon Başkanı Orhan Aldıkaçtı, fotoğrafçı ve fotoğraf makinesi/ **Gösterilenler:** Zorlama, memnuniyet

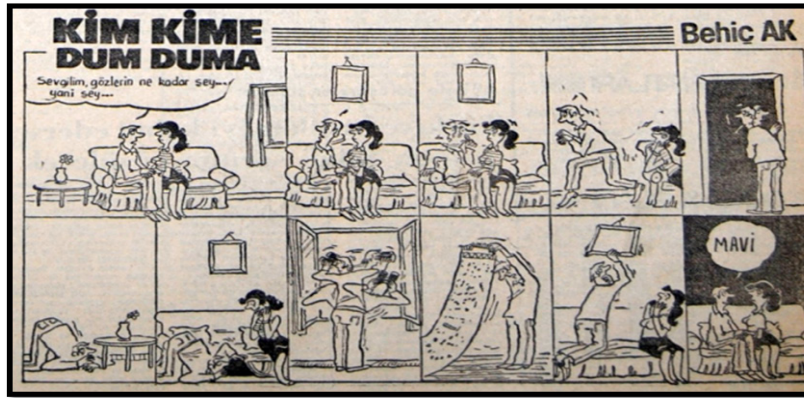
Göstergebilimsel Çözümleme: Karikatürün göstergebilimsel çözümlemesinde düz anlamına bakıldığında, Anayasa Tasarısı kitabının önünde fotoğraf çekilmeye zorlanan bir adam ve onun fotoğrafını çeken Danışma Meclisi Komisyon Başkanı Orhan Aldıkaçtı görülmektedir. Aldıkaçtı, fotoğrafçı rolündedir. Bu durum, 'İstanbul Hatırası' fotoğrafı çekilmeye bir gönderme niteliğinde bir göstergedir. Aldıkaçtı, "Gülümseyin, çünkü siz özgür bir insansınız ve yeni anayasa tasarısından dolayı çok mutlusunuz!" şeklindeki ifadelerine rağmen fotoğraf çektiren kişinin yüzünde mutsuz hatta ürkmüş bir ifade söz konusudur. Söz konusu ifadeler zorlama ve baskıya yönelik olan göstergelerdir. Bu ifade, adamın özgür olmadığını ve yeni anayasa tasarısından hiç de memnun olmadığını göstergesidir. Ancak yönetim bu durumun aksini sürekli yansıtmaya çalışmaktadır. Evren'nin halka yaptığı çağrıda; "Sandık başına gidin, müspet oy kullanın ki, mavi oy kullananların ağızlarını açacak halleri kalmassın!" (Cemal, 2004/b, 122) şeklindeki sözleri yukarıdaki karikatürde fotoğrafı çekilen adamın göstergesi niteliğindedir.

Göstergebilimsel Çözümleme: Karikatürün düz anlamına bakıldığında günlük hayatın içinden on bir kare yer almaktadır. Her bir karede ayrı bir durum söz konusudur. Ancak hepsinin birleştiği ortak nokta, meyhanede, evde, dizi ya da maç izlerken, çocuk ağlarken, gazete okurken, misafirlikteyken, oyun oynarken sorulan her soruya alakasız bir cevap verilmesi ve bu cevapların oy pusulalarının rengi olan ‘beyaz ve mavi’ üzerine kurulu olmasıdır. Anayasa ret pusulasının rengi ‘mavi’, kabul pusulasının rengi ise, ‘beyaz’dır. Bu karikatürün vermek istediği mesaj ise, anayasa değişimi yolunda halkın kafasının oldukça karışık olduğudur. En son karede yer alan “Hayatımız ne kadar renksizleşti” şeklindeki ifadeler ise, kamuoyunun gündeminde sadece bu iki rengin olduğu ve bu durumdan halkın rahatsız olduğu şeklinde bir anlama neden olmaktadır.

Söylem Çözümlemesi: 1982 Anayasa değişimi sürecinde halkın gündemini tek meşgul eden meselenin halkın kabul mü yoksa ret oyu mu kullanacağı yönündeki sorunsaldır. Bu durum yukarıdaki karikatürde, her soruya renklerle karşılık yani alakasız bir karşılık verilmesi şeklinde gösterilmiştir. Bir yerde, halkın oy konusundaki kafa karışıklığına ve konuşulan tek konunun oylama olduğuna dikkat çekilmiştir.

Karikatür 4: 6 Ekim 1982- Cumhuriyet- Kim Kime Dum Duma (Behiç Ak)

Gösterge: Referandum Karikatürü/ **Gösterenler:** Bir kadın ve bir erkek, halı, kapı, pencere, masa/ **Gösterilenler:** Arama, korku, endişe

Göstergebilimsel Çözümleme: Anayasa renkleri üzerine kurulu olan karikatürde bir erkek ve bir kadın bir evde oturmaktadır. Erkek kadına, “Sevgilim gözlerin ne kadar şey...” demektedir ancak sözlerini duyduğu tedirginlikten dolayı tamamlamamaktadır. Kişinin duyduğu tedirginlik cümlesinin devamında kullandığı ‘mavi’ kelimesinden kaynaklanmaktadır. Çünkü o günlerde, “mavi’ye bile yasak konabilen bir dönemde yaşanmaktadır; çünkü ‘Anayasaya ret’ pusulasının rengi mavidir” (Cemal, 2004/b, 97). Bunun farkında olan kişi önce tüm evi aramakta, kimsenin olmadığından, herhangi bir tehlikenin olmadığından emin olduktan sonra, ‘...mavidir’ ifadesini kullanmaktadır. Bu karikatürün bu şekilde çizilmesinin nedeni, o dönemde yönetim tarafından gazeteciler ve çizerlere konulmuş olan ‘mavi’ yasağıdır. Behiç Ak, böyle bir çizimle insanların renkleri kullanırken bile korktukları bir duruma geldiklerine işaret etmektedir.

Söylem Çözümlemesi: 1982’de Türkiye’de ‘mavi’ rengi bile yasaklanarak anayasa referandumuna gidilmekte ve bunun adına da ‘halkoylaması’ denilmektedir” (Cemal, 2004/b, 102). Halkoylamasında mavi renginin kullanılmasına bile tahammülsüzlüğün olduğu bir ortama tepki niteliğinde çizilen yukarıdaki karikatür eleştirel nitelikte bir karikatürdür. Karikatürde kullanılan hem görsel hem de sözel göstergeler sayesinde verilmek istenen mesaj ya da anlam oldukça nettir: “‘mavi’ yasağına hayır!”

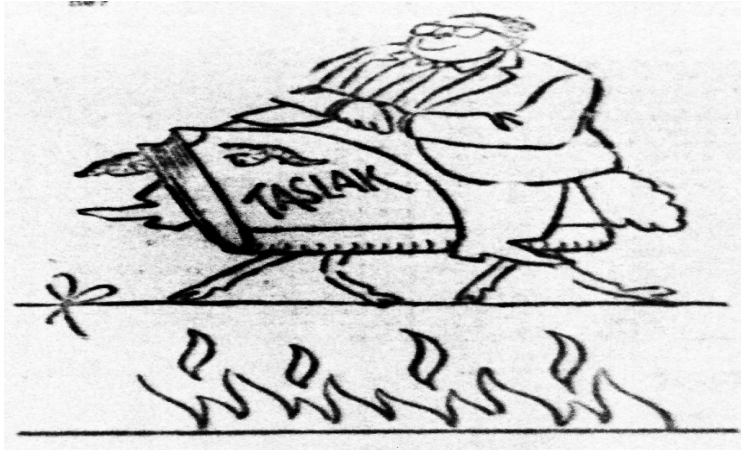

Karikatür 5: 7 Ekim 1982- Cumhuriyet- Kim Kime Dum Duma (Behic Ak)

Gösterge: Referandum Karikatürü/ **Gösterenler:** Bir kadın ve bir erkek, sohbet, günlük hayat/ **Gösterilenler:** Tedirginlik, korku, durumdan rahatsızlık

Göstergebilimsel Çözümleme: Yukarıdaki karikatürün düz anlamına bakıldığında bir kadın ve bir erkek farklı ortamlarda sohbet etmektedir. Özünde karikatür yine 'mavi' rengi üzerine kurulmuştur. Karikatürde denizin, gökyüzünün, çiçeğin, kedinin göz renginin söylenememesinden, mavi renkli kravat takılmamasına ve duvarın boyanacağı rengi söyleyememeye kadar farklı farklı konulara değinilmiştir. En son aşamada ise, artık insanlara konulan yasaklardan dolayı düşünemeyen insan seviyesine gelindiğine dikkat çekilmiştir.

Söylem Çözümlemesi: Bu karikatürde de 'mavi' rengin yasaklanması abartılı bir şekilde eleştirilmiş ve insanların bu yasaklar yüzünden düşünce özgürlüklerini kaybettiklerine vurgu yapılmıştır. Bu anlamda Cumhuriyet gazetesi, mavi rengin yasaklanması noktasında muhalif bir tavır sergilemiştir.

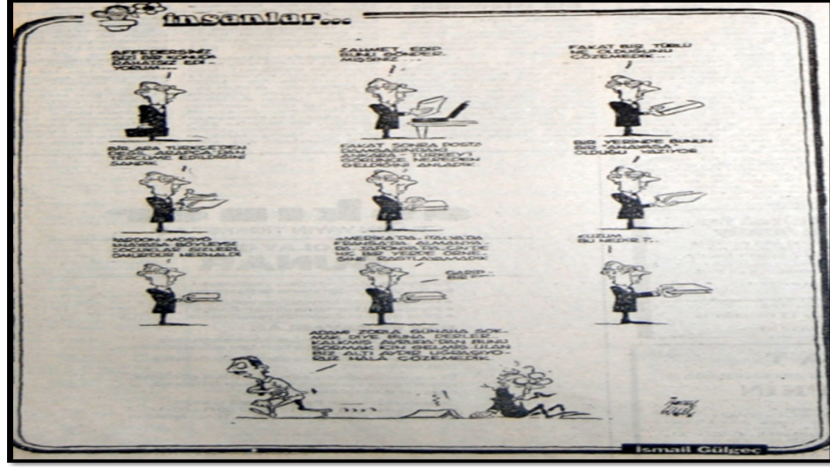
Karikatür 6: 10 Ekim 1982- Cumhuriyet

Gösterge: Referandum Karikatürü/ **Gösterenler:** Anayasa taslağı, bir adam (Orhan Aldıkaçtı), ateş/ **Gösterilenler:** Endişe, çıkar ilişkisi, sırtına binme

Göstergebilimsel Çözümleme: Karikatürde Komisyon Başkanı Aldıkaçtı'nın olma ihtimali yüksek iri yarı bir adam, anayasa taslağını binek bir hayvana dönüştürmüş bir şekilde sırtına binmiş ateş üzerinde ilerlemektedir. Adamın iri yarı olması ve rahat davranması onun bir politikacı (muhtemelen Orhan Aldıkaçtı) olduğu anlamına gelmektedir. Ünlü karikatürist Selçuk'un, politikacıları nasıl çizdiği yönündeki bir soruya verdiği şu ifadeler yukarıdaki savı desteklemektedir: "Özelliklerini belirleyen çarpıcı noktaları daha belirginleştirerek elbette.

Eğer çizdiğim kişi belli bir kişi değilse, politikayı da uğraş olarak seçmişse, bu kişiyi temsil eden politikacı tipi silindirik şapkalı, papyon kravatlı, göbekli, şişman bir tip oluyor” (Selçuk, 1998, 201). Politikacının anayasa tasarısının sırtında bir şekilde çizilmiş olması politikacının anayasa tasarısının kendi arzusu kapsamında tasarladığını ve bunda kendi çıkarlarının etkili olduğunu yansıtmaktadır. Şüphesiz insanlar binekleri kendi istekleri doğrultusunda yönlendirmektedir. Tasarının üzerindeki politikacının ateşin üzerinden geçmesinden ise iki türlü anlam çıkarılabilmektedir. İlk anlam, politikacının tasarımı kendi arzusuna, çıkarlarına göre hazırlayarak ateşle oynadığı şeklindedir. İkincisi ise, anayasa tasarısının ateşle kaynaması yani hazırlanırken hararetle tartışmalara neden olması şeklindedir. Diğer taraftan karikatür, 1982 Anayasası'nın bir takım çevreler tarafından hazırlandığı ve bu çevrelerin bu anayasa tasarısını kendilerine hizmet edecek şekilde hazırladıkları şeklinde okunabilmektedir. Bu durum, taslağın hazırlanış şekline bir eleştiri niteliği taşımaktadır.

Karikatür 7: 10 Ekim 1982- Cumhuriyet- İnsanlar (İsmail Gülgeç)

Gösterge: Referandum Karikatürü/ **Gösterenler:** Anayasa taslağı, bir adam/ **Gösterilenler:** Karmaşıklık, içinden çıkılamamazlık, kaba kuvvet

Göstergebilimsel Çözümleme: Karikature düz anlamda bakıldığında, Avrupa'dan gelen bir adam elindeki anayasa taslağından hiçbir şey anlamadığını ve taslağın karmaşık olduğunu ifade etmektedir. Kast edilen anayasa taslağı 1982 Anayasası'na aittir. Karikatürden anlaşılan taslağın Avrupa'daki gerekli mercilere incelenmesi için gönderilmiş olduğu, ancak bu mercilerin taslaktan hiç bir şey anlamamış olduklarıdır. Karikatürdeki Avrupa'yı temsil eden kişi, Türkiye'deki politikacılara taslaktan hiçbir şey anlamadıklarını söylediğinde kaba kuvvetle karşılaşmaktadır. Karikatürü asıl dramatikleştirilen olay ise, Türkiye'deki yetkililerin de taslağı hazırladıkları halde çözememiş olduklarını söylemeleridir. Bu durum, anayasa taslağının ne kadar çözümsüz olduğuna işaret etmektedir.

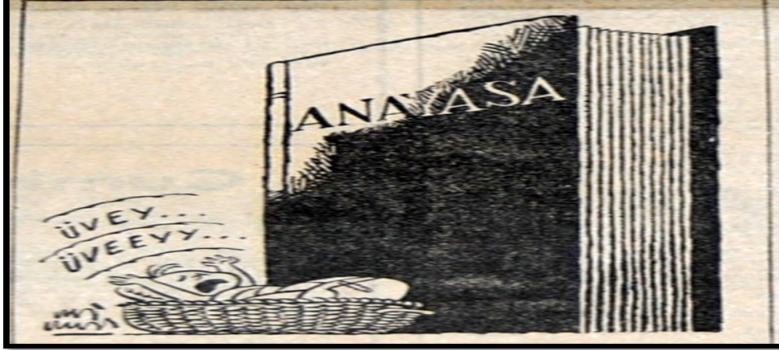
Söylem Çözümlemesi: Bu karikatürde, 1982 Anayasası'nın anlaşılamsız karmaşık bir anayasa olduğu söylemi üzerinde durulmuştur. 82 Anayasası'nı düzenleyenlerin bu karmaşıklığın çözülememesi durumunda kaba kuvvete başvurmaları 82 Anayasası'nın da o şekilde yani kaba kuvvetle hazırlandığına ve istedikleri kesimlere de bu şekilde yani kaba kuvvet kullanılarak kabul ettirilmek istendiğine işaret edilmektedir. Bu şekilde bir yansıtılış, Cumhuriyet gazetesinin ideolojisi yönünde bir davranıştır.

Karikatür 8: 17 Ekim 1982- Cumhuriyet

Gösterge: Referandum Karikatürü/ **Gösterenler:** Anayasa tasarısı kitabı, basını temsil eden bir adam, Danışma Meclisi Komisyon Başkanı Orhan Aldıkaçtı/ **Gösterilenler:** Güç farkı, korku, hâkimiyet

Göstergebilimsel Çözümleme: Görsel göstergelerin ağırlıkta olduğu bu karikatürde bir anayasa tasarısı kitabı ile basını temsil eden bir gazeteci ve Danışma Meclisi Komisyon Başkanı Orhan Aldıkaçtı bulunmaktadır. Karikatürün yan anlamsal okuması yapıldığında, Aldıkaçtı yüz yıl öncesine gönderilmiştir. Anayasa Tasarı kitabını hazırlayan kişi olarak Aldıkaçtı'nın tasarısı kitabı üzerindeki hâkimiyeti yansıtılmaya çalışılmıştır. 1982 döneminde basını temsil eden kişinin tasarısı kitabının altında kalacakmış gibi ellerini havaya kaldırması, korkması ve ceketini iliklemiş olması onun güçsüzlüğüne ve çaresizliğine işaret etmektedir. Bu durum, Aldıkaçtı'nın sahip olduğu güç farkıyla basının 1982'de anayasanın altında kalma tehlikesi içerisinde olduğu şeklinde bir okumaya neden olmaktadır. Aldıkaçtı'nın düğmeleri açık bir şekilde ve daha güçlü, kilolu çizilmesi onun hâkimiyetine gönderme de bulunmaktadır. 1982 dönemindeki basın, cılız bırakılmış, tepkisiz bir basındır.

Karikatür 9: 21 Ekim 1982- Cumhuriyet

Gösterge: Referandum Karikatürü/ **Gösterenler:** Anayasa kitabı, sepetin içindeki bebek/ **Gösterilenler:** Üvey evlatlık, kabullenmeme

Göstergebilimsel Çözümleme: Karikatür, göstergebilimdeki düz anlam açısından incelendiğinde, karikatürde bir anayasa kitabı ve yanında 'üvey üveyyy' diye hüngür hüngür ağlayan bir bebek bulunmaktadır. Üvey olmak öteki olmak, kabullenilmemek anlamlarına gelmektedir. Burada da bebeğin bu şekilde ağlaması, anayasayı kabullenmemesi, sahiplenmemesi anlamlarına gelmektedir. Bebeğin toplumu temsil ettiği düşünüldüğünde, 1982 Anayasası'nın topluma sorulmadan hazırlanması, onun değerlerine göre hazırlanmaması anlamına gelmektedir. Dolayısıyla toplumdan olmayı toplum kabul etmeyecektir şeklinde bir mana çıkartılabilmektedir. Yukarıdaki karikatür, anayasanın toplumdan uzaklığı örneklenmektedir açısından önemli bir çizimdir.

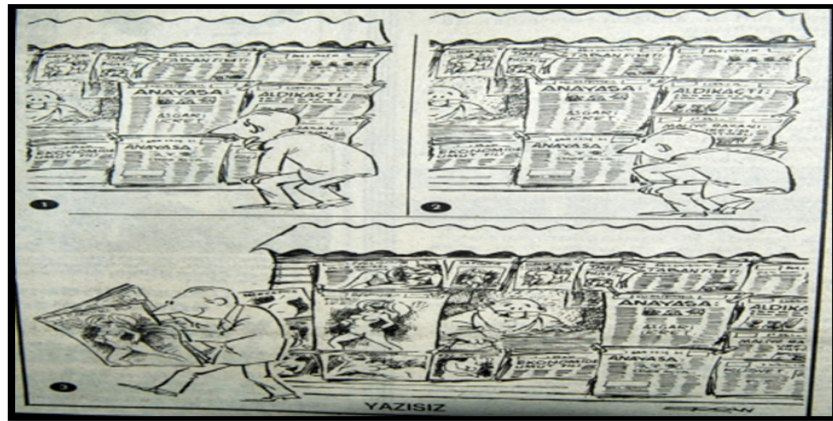
Karikatür 10: 1 Kasım 1982- Cumhuriyet

Gösterge: Referandum Karikatürü/ **Gösterenler:** Matador, arena, boğa, seçim sandığı/
Gösterilenler: Oyun, sinirlendirme, kızgınlık

Göstergebilimsel Çözümleme: Karikatürde, yazılı ve sözel göstergeler kullanılmamıştır. Karikatürde bir matador, elindeki seçim sandığıyla boğayı sinirlendirmeye çalışmaktadır. Değişik olan durum ise, aslında boğanın bir insan kafasına sahip olması ve bu insanın bir politikacıyı temsil etmesidir. Matadorun kırmızı bir bez vasıtasıyla boğayla oynaması gibi seçim sandığını o şekilde kullandığı ve sandığı boğanın kafasına vurarak yerle bir ettiği görülmektedir. Bu durum, boğanın kafasının üzerinde uçuşan yıldızlardan anlaşılmaktadır. Karikatürün yan anlamına bakıldığında, matadorun bir boğayla arenada oynaması gibi toplumunda politikacılarla seçim sandığında oylarıyla o şekilde oyun oynayacağı şeklinde bir sonuç ortaya çıkmaktadır. 1982 Anayasa referandumuna az bir zaman kala çizilen yukarıdaki karikatürde, seçim sonucunu belirleyen toplum olduğu ve toplumun da o sonucu seçim sandığında kullanacağı oylarıyla belirleyeceği, belki de bu sonuçların bir balyoz gibi politikacıların kafasına inebileceği şeklinde bir okumaya neden olmaktadır.

5.2.2. 1982 Güneş Gazetesi Karikatürlerinin Çözümlemesi

Güneş gazetesinin 1982 dönemindeki sahibi Güçlü Gazetecilik, Yayıncılık ve Matbaacılık A.Ş. adına İmtiyaz Sahibi Ömer Çavuşoğlu, Yönetim Kurulu Başkanı Ahmet Kozanoğlu, Genel Yönetmen Güneri Civaoğlu'dur. 1982 Anayasası'nın oylanacağı süreçte Güneş gazetesinin anayasaya karşı muhalif bir tavır içerisinde olduğu görülmüştür. Ercan Akyol ve Bedri Koraman Güneş gazetesinin iki önemli karikatür çizeridir.

Karikatür 11: 8 Eylül 1982- Güneş- Ercan Akyol

Gösterge: Referandum Karikatürü/ **Gösterenler:** Bir adam, gazete bayii, gazete satıcısı, anayasa/ **Gösterilenler:** Anayasa, magazin, ciddi konular; hafif konular

Göstergebilimsel Çözümleme: Ercan Akyol tarafından çizilen yukarıdaki karikatüre düz anlamda bakıldığında bir gazete bayii ve onun önünde gazetelere bakan bir adam yer almaktadır.

Gazetelerin manşetlerinin hepsini 12 Eylül 1980'den sonra oluşturulma aşamasında olan 1982 Anayasası ve bu anayasayı hazırlayan Danışma Meclisi'nde Anayasa Komisyonu Başkanı olan Orhan Aldıkaçtı kaplamaktadır. Üç kareden oluşan karikatürde gazete bayii önündeki adam, ilk iki karede, yukarıdaki sayılan ciddi konuları içeren gazetelere meraklı bir şekilde bakmaktadır. Ancak karikatürün asıl mesajı en son karede ortaya çıkmaktadır. Çünkü ilk iki karede anayasa gibi ciddi konulara bakan kişi üçüncü karede kadın, moda, magazin gibi hafif konuları işlemiş olan bir gazeteyi aldığı ve merakla onu okuduğu gözlenmektedir. Moda, kadın, magazin gazeteleri insanın çok fazla düşünceği konuları işlemeyen gazetelerdir. Karikatürdeki adam, o dönemin Türk toplumunu temsil etmektedir. 1980'li yıllara gelene kadar ki süreçte, Türkiye'de çok sayıda faili meçhul cinayet işlenmiş, sebepsiz tutuklamalar olmuş, gazeteler kapatılmış ve dolayısıyla birçok problemle uğraşılacak zorunda kalınmıştır. Uzun yıllar bu problemlerle iç içe yaşamış olan toplumda artık bu durumdan sıkılmış ve tekrar eski günlere dönmek istememiştir. Böyle bir ruh hali içerisinde olan toplum, ciddi konulardan kaçmış, daha hafif konulara ilgi duyar olmuştur. Aslında bu durum Türk toplumu için önemli değişim aşamalarından bir tanesini teşkil etmektedir. Yukarıdaki karikatürde de tam anlamıyla tek bir kişi üzerinden tüm toplumun içerisinde bulunduğu duruma dikkat çekilmiştir. Karikatürden, toplumun anayasa gibi ağır konulardan artık sıkıldığı ve fazla düşünmeye sevk etmeyen konulara yöneldiği şeklinde bir söylem üretilebilmektedir.

Karikatür 12: 9 Eylül 1982- Güneş

Gösterge: Referandum Karikatürü/ **Gösterenler:** Politikacı, içki kadehi ve şişesi, anayasa kitabı/ **Gösterilenler:** Sarhoşluk, anayasayı çıkarı için kullanma

Göstergebilimsel Çözümleme: Karikatürde, bir politikacının önündeki anayasa kitabını meze sofrası yaptığı ve üzerinde içki içtiği görülmektedir. Siyah takım elbisesinden ve kilolu oluşundan politikacı olduğu belli olan bu adam, hafif 'çakırkeyif' bir haldedir. Karikatüre görsel açıdan bakıldığında politikacı halinden oldukça memnun gözükmektedir. Bu bağlamda karikatürün yan anlamına bakıldığında, politikacıların 1982 Anayasası'nı sürekli masalarına yatırmakla kalmayıp onu bir masa olarak da kullandıkları yani kendi amaçlarına hizmet ettirdikleri şeklinde bir yan anlam ortaya çıkmaktadır. Yukarıdaki karikatürde muhalif bir söylem geliştirilmiştir. 82 Anayasası'nın politikacıların keyfi amaçları için kullanıldığı ve ona göre hazırlandığı söylemi geliştirilmiştir. O dönem, muhalif bir çizgide olmayan Güneş, bu karikatürde muhalif bir tavır sergileyerek dönemin politikacılarını çizgilerinde eleştirmiştir.

Karikatür 13: 13 Eylül 1982- Güneş- Ercan Akyol

Gösterge: Referandum Karikatürü/ **Gösterenler:** Politikacı, halktan bir adam, anayasa kitabı, kasket/ **Gösterilenler:** Tehdit, susturma, korku, acı

Göstergebilimsel Çözümleme: Karikatüre göstegebilimsel açıdan bakıldığında kilosundan ve takım elbisesinden politikacı olduğu belli olan irice bir adam, daha zayıf olan başka bir adamın ayağına basmış ve bir eliyle de 'sus' işareti yaparak adamı susturmaya çalışmaktadır. Acı içinde kıvranan adamın zayıf olması ve başındaki kasketi onu halktan biri olarak göstermektedir. Bu özellikler onu politikacıdan ayrı kılmakta ve ikisi arasındaki güç, hâkimiyet farkına işaret etmektedir. Yazısız adı altında çizilen karikatürün referandumla alakalı olduğunun göstergesi, politikacının elinde tuttuğu anayasa kitabıdır. Karikatüre bakıldığında, politikacının anayasa konusunda konuşmaması için halkı tehdit ettiği ve susturduğu gibi bir anlam ortaya çıkmaktadır. Politikacının elindeki anayasa kitabıyla birlikte beden dilini konuşurması bunun en büyük göstergesi olarak kabul edilebilmektedir. 80 darbesinin mecburi anayasası olan 1982 Anayasası'nın oluşturulma sürecinde, toplum üzerindeki baskı ve sansür hala etkinliğini sürdürmektedir. Politikacılar sahip oldukları gücü, toplumun 82 Anayasası'na karşı çıkmaması, itiraz etmemesi için kullanmaktadır. Karikatür, bu sessizliğin en büyük konuşan silahı niteliğinde görülmektedir. Yukarıdaki karikatürde tam olarak bu durumu yansıtmakta ve toplumun sesi olmaktadır.

Karikatür 14: 20 Eylül 1982- Güneş- Bedri Koraman

Gösterge: Referandum Karikatürü/ **Gösterenler:** Orhan Aldıkaçtı, Bedri Koraman, Cüneyt Arcayürek/ **Gösterilenler:** Korku, tedirginlik, endişe, umut

Göstergebilimsel Çözümleme: Çok sayıda görsel ve sözel göstergenin kullanıldığı karikatür altı bölümden oluşmaktadır. Bedri Koraman bu karikatürde kendini çizmiştir. İlk bölümde, Koraman Ankara'da daha önceden var olan güvensiz ortamdan söz etmekte ve ikinci

bölümde bugün bunların yaşanmadığı için şükretmektedir. Üçüncü bölümde birden bire aklına anayasa taslağının geldiği ve taslağın meclisten geçmesinin endişesini yaşadığı gözlenmektedir. Ancak dördüncü bölümde bu taslağın geçmeyeceğini düşünerek rahatlamaktadır. Beşinci bölümde, Koraman, Gazeteci Cüneyt Arcayürek'le Danışma Meclisi'nde çizilmiştir. Hem beşinci hem de altıncı bölümde Danışma Meclisi Komisyon Başkanı Orhan Aldıkaçtı'dan memnun olunmadığı, daha çoğunlukla onun fiziksel özelliklerinin eleştirildiği ve böyle bir adamın anayasa taslağını nasıl hazırlayabildiğinin sorgulandığı görülmektedir. Koraman'ın çizimlerinde sürekli mavi rengini kullanması, 'hayır'ı desteklediğinin göstergesi olarak okunabilmektedir.

Söylem Çözümlemesi: Karikatürde, anayasa taslağından ve bunu hazırlayan kişiden rahatsız olduğu şeklinde bir söylem geliştirilmiştir. Güneş gazetesi bu karikatürde, Aldıkaçtı tarafından hazırlanan anayasa taslağının meclisten geçmesini istemediğini göstermiş ve muhalif bir ses olmuştur.

Karikatür 15: 21 Eylül 1982- Güneş- Bedri Koraman

Gösterge: Referandum Karikatürü/ **Gösterenler:** Halk, politika, soru işaretleri/
Gösterilenler: Merak, endişe, korku, ürkeklik

Göstergebilimsel Çözümleme: Koraman'ın bu karikatürü de daha öncekilerin bir benzeri niteliğindedir. Anayasa taslağının Danışma Meclisi'nden geçmesini eleştirmiştir. Koraman, bölümlerden oluşturduğu karikatürde, halkın taslağın meclisten geçip geçmeyeceğini merak ederken, taslağın meclisten hızlı bir şekilde geçmesini resmetmiştir. Karikatürde taslağın meclisten geçmesi sonucunda halkın korku dolu bir şekilde hazır ol vaziyetine geçtiğini göstermiş ve Türkiye'de politikadan konuşmanın yasak olduğuna vurgu yapmıştır. Koraman, karikatüründe korkuyu, endişeyi, tedirginliği simgeleştirmiştir.

Söylem Çözümlemesi: 1982 Anayasası ile ilgili olan bu karikatürde de mesajlar oldukça net bir şekilde verilmiştir. Bu süreçte halkın içerisinde bulunduğu korkulu haller yansıtılmaya çalışılmış ve anayasanın halkın anayasası değil de danışma meclisinin anayasası olduğu vurgusu yapılmıştır.

Karikatur 16: 22 Eylül 1982- Güneş- Bedri Koraman

Gösterge: Referandum Karikatürü/ **Gösterenler:** Orhan Aldıkaçtı, kara tahta, kara şimşekler/ **Gösterilenler:** Tutarsızlık, eleştiri, ne yaptığını bilmezlik

Göstergebilimsel Çözümleme: Bu karikatür tam anlamıyla Komisyon Başkanı Orhan Aldıkaçtı'nın yaptıkları üzerine odaklanmaktadır. Karikatür, önce anayasanın halka zorla kabul ettirilmesini yemek örneğiyle eleştirmiş sonra Aldıkaçtı'nın tutarsızlığına yoğunlaşmıştır. Aldıkaçtı'nın önceleri 61 Anayasası için 'Bu anayasa ile devlet yönetilmez' dediği hatırlatılmış ve yarın 82 Anayasası için de 'Bu anayasa ile millet yönetilmez' diyeceğine işaret edilmiştir. Aldıkaçtı daha önceki karikatürlerde olduğu gibi bu karikatürde de kısa, kilolu ve sinirli resmedilmiştir. Bu durum, gazetenin ne Aldıkaçtı'yı ne de onun hazırladığı anayasayı onaylamadığının göstergesidir.

Söylem Çözümlemesi: Karikatürde, 82 Anayasası'nın halka zorla kabul ettirildiği ve bu anayasayı halkın içine hiçbir zaman sindiremeyeceği yönünde bir söylem geliştirilmiştir. Karikatürde Aldıkaçtı'nın, hem fiziksel yapısı hem de anayasa ile ilgili yaptıklarının eleştirildiği görülmüştür.

Karikatur 17: 25 Eylül 1982- Güneş- Bedri Koraman

Gösterge: Referandum Karikatürü/ **Gösterenler:** Meclis üyeleri, Orhan Aldıkaçtı, Bedri Koraman, Cüneyt Arcayürek, parmak, mavi araba/ **Gösterilenler:** Kabullenme, keyif, gönderme de bulunma

Göstergebilimsel Çözümleme: Renk ile sözel ve görsel göstergelerin bolca kullanıldığı yukarıdaki karikatür iki bölümden oluşmaktadır. İlk bölümde, anayasa tasarısının ikinci

oylmasının meclisten geçtiği meclis üyelerinin tümünün büyük bir coşkuyla kaldırdığı kabul parmağıyla gösterilmektedir. Parmak kaldıranların en önünde ise, Anayasa Komisyonu Başkanı Orhan Aldıkaçtı yer almaktadır. Aldıkaçtı, 'Evet'in öncülüğünü yaptığıın göstergesi olarak en önde parmağını kaldırmış bir şekilde çizilmiştir. Karikatürün ikinci bölümünde ise, ret oyu rengi olan 'mavi' yasağına dolaylı yoldan vurgu yapılmıştır. Bu bölümde, mavi bir arabayla tatile giden Gazeteci Cüneyt Arcayürek ve Karikatürist Bedri Koraman, Orhan Veli'nin içinde 'mavi' geçen 'Dalgacı Mahmut' şiirini okumaktadır. İkinci bölümdeki sözel göstergelerde ise, içinde 'mavi' sözcüğünün geçtiği 'masmavi bir gök, mavi bir araba, mavi yolculuk' gibi ifadeler kullanılmıştır. Böylelikle 'hayır'ı temsil eden renk olan mavide hem sözel hem de renksel olarak gönderme de bulunulmuştur.

Söylem Çözümlemesi: 1982 Anayasası oylamasında kullanılan 'evet' oyu beyaz, 'hayır' oyu ise mavi'dir. Karikatürlerde, mavi ile ilgili çizimlerin yapılması, bazı çevrelerin bundan rahatsızlık duymalarına ve bununla ilgili yasakların getirilmesine neden olmuştur. Karikatür çizerleri bu sefer, mavi ile ilgili yasağı dolaylı yoldan çizimlerine taşımış böylelikle bu yasağı eleştirmişlerdir. Yukarıdaki karikatürde de bu yönden bir çizim söz konusudur. 'Mavi' tepkisi, şiir üzerinden gösterilmiştir.

Karikatür 18: 26 Eylül 1982- Güneş- Mıstık

Gösterge: Referandum Karikatürü/ **Gösterenler:** Bir adam, mevzuat kitabı, zincir/ **Gösterilenler:** Tutukluluk, kızgınlık

Göstergebilimsel Çözümleme: Sözel bir göstergenin kullanılmadığı bu karikatürde bir adam ayaklarından mevzuat kitabına zincirlenmiştir. Bakışlarından kızgın olduğu görülen adamın ayağının bağlı olduğu kitap, 1982 Anayasa mevzuat kitabıdır. Eski çağlarda, tutuklu insanlar, ayaklarındaki zincirle bir taşa bağlanırlardı. Ayağa zincirlenen bu taş, tutuklunun gittiği her yere peşinden sürüklenirdi. Tutuklu bu yüzden her zaman ayağındaki ağırlığı hisseder ve tutuklu olduğunu hatırlardı. Bu durumu temsilen çizilen yukarıdaki karikatürde, anayasa mevzuat kitabı, ayağa bağlanan taş simgelemektedir yani mevzuat kitabı ağır bir taşa benzetilmiştir. Karikatürün bu anlamda yan okuması yapıldığında, 1982 Anayasası'nın toplumu her açıdan zincirlediği, tutuklu ettiği, zor ve baskıyla topluma dayattırıldığı, toplum için bir ağırlık teşkil ettiği ve toplumun hem kendi durumundan hem de anayasadan memnun olmadığı şeklinde bir anlam çıkmaktadır. Karikatürde çizilen adamın arkasındaki mevzuat kitabına kızgın, memnuniyetsiz bir şekilde bakması bu durumu somut olarak göstermektedir. Hemen tüm karikatürlerinde anayasaya karşı eleştirilen bir tavır içerisinde olan Güneş gazetesinin bu karikatürdeki tavrı da en baştan beri sergilemiş olduğu ideolojisine aykırı değildir.

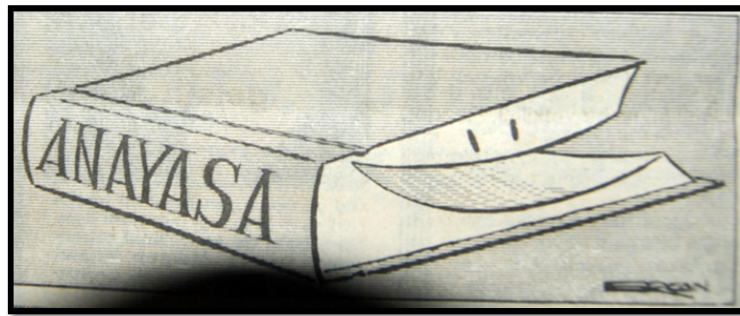

Karikatür 19: 4 Ekim 1982- Güneş- Ercan Akyol

Gösterge: Referandum Karikatürü/ **Gösterenler:** ‘Evet’li zar karikatürü/ **Gösterilenler:** Aynılık, aynı kapıya çıkma

Göstergebilimsel Çözümleme: Yukarıdaki karikatürde, her tarafında ‘evet’ yazan ‘evet’li bir zar yer almaktadır. Çeviker (1997, 120), yukarıdaki karikatür ve karikatürün çizeri için şunları söylemiştir: “Ercan Akyol, geçiş döneminin en güzel karikatürlerini çizen bir iki karikatürcüden biri bence. Anayasa oylamasından önce yayınladığı her köşesi ‘evet’li zar karikatürü unutulur gibi değil.” Sözel göstergelerin hiç kullanılmaması görsel göstergelerin ise, çok az kullanılması karikatürün yorumlanmasını zorlaştırır da, yine de onu yorumlamak imkansız değildir. 1982 Anayasası’na gidilen yolda, referandum için başta Kenan Evren olmak üzere yönetim tarafından üretilen tek söylem ‘evet’ söylemidir. Bu dönemde, oylamada ‘evet’ oyunun kullanılması için, inanılmaz bir propaganda yapılmıştır. Öyle bir propaganda ki neredeyse ‘hayır’ demek ve onu temsil eden ‘mavi’ rengini kullanmak suç olmuştur. Yukarıdaki ‘evet’li zar karikatürü de tam anlamıyla bu duruma yani her yerde ‘evet’ söyleminin üretilmesine işaret etmektedir. Karikatür ilk etapta ‘evet’in söylemini yaygınlaştırdığı, propagandası yaptığı şeklinde bir fikir uyandırır da aslında zarda ‘evet’ propagandası eleştirilmiştir. Bu eleştirinin temelinde Evren tarafından referandumda ‘evet’in kullanılması yönünde bir propaganda ortamı oluşturması ve aksini düşünenleri ‘vatan haini’ şeklinde göstermesidir. Evren’in “12 Eylül öncesine dönmek istemiyorsak, beyaz oy kullanarak anayasayı kabul edeceğiz... Anayasa kabul edilmezse ne yapabileceklerini sanıyorlar” (Cemal, 2004/b, 126) şeklindeki uyarısı bu duruma örnek teşkil etmektedir. Her tarafında ‘evet’ yazan bir zarın nasıl görüldüğü gösterilmeye çalışılmış ve bu durum eleştirilmiştir.

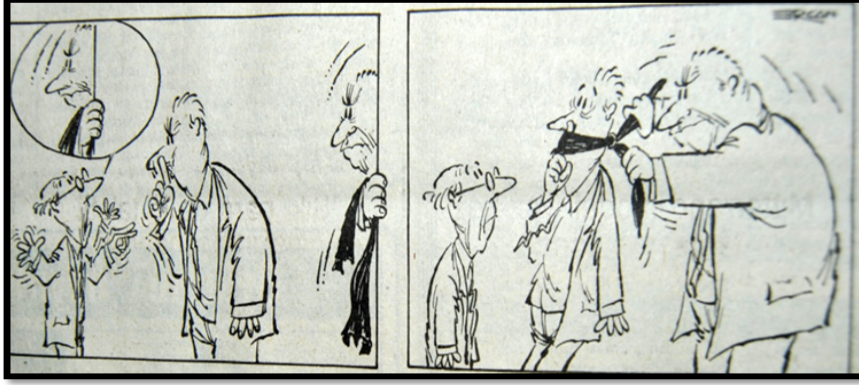

Karikatür 20: 26 Ekim 1982- Güneş- Ercan Akyol

Gösterge: Referandum Karikatürü/ **Gösterenler:** Anayasa kitabı, gülen surat/ **Gösterilenler:** İyimserlik, Gülyüz gösterme

Göstergebilimsel Çözümleme: Yukarıdaki karikatürün tek göstergesi, gülümseyen bir anayasa kitabıdır. Bu durum, karikatürle ilgili yorum yapılmasını zorlaştırmaktadır. Ancak en iyi karikatürlerin fazla göstergeye ihtiyaç duymadan mesajı doğru bir şekilde ilettiği varsayımdan hareket edildiğinde, bu karikatür için de aynı durumun geçerli olduğu görülmektedir.

Karikatürdeki anayasa kitabı 1982 Anayasası'nı temsil etmektedir. Karikatüre, yan anlam açısından yaklaşıldığında, gülümseyen bir anayasa kitabı, muhatabı olduğu topluma gülümseyen bir anayasa kitabı niteliği kazanmaktadır. Kitabın topluma gülümsemesi ise, toplumun ona karşı olan tutumunu yumuşatmak, onu sahiplenmesini sağlamak içindir. Her ne kadar oylamada 'evet' yönünde bir cevap çıkmış olsa da oylamanın yapıldığı dönemdeki toplumun anayasayı içten içe sahiplenmediği, içine sindiremediği gerçeği çoğu kişi tarafından kabul edilmektedir. Anayasanın bu şekilde temsil edilmesi, anayasanın kendini şirin göstermeye ve dolayısıyla onların sempatisini kazanmaya çalıştığı şeklinde bir sonuç çıkarılabilmektedir.

Karikatür 21: 8 Kasım 1982-Güneş- Ercan Akyol

Gösterge: Referandum Karikatürü/ **Gösterenler:** Üç adam, siyah bez parçası/
Gösterilenler: Susturma, engelleme

Göstergebilimsel Çözümleme: Ercan Akyol'un diğer karikatürlerinde olduğu gibi bu karikatürde de sözel ve yazılı gösterge kullanılmamıştır. Charlie Chaplin'in sesiz filmlerindeki gibi bu karikatürde de mesaj çizgilerle verilmeye çalışılmıştır. Karikatür düz anlamsal olarak okunduğunda, iki adam kendi aralarında gizli bir konu konuşmaktadır. Gizli bir konu konuştukları, adamlardan birinin parmağını dudaklarına götürüp 'sus' işareti yapmasından belli olmaktadır. Sohbet eden iki adamın arkasındaki başka bir adam ise, elindeki siyah bez parçası ile onları saklandığı yerden dinlemektedir. Karikatürün ikinci bölümünde, saklanan adamın 'sus' işareti yapan adamın arkasından sessizce yaklaşıp elindeki siyah bez parçasıyla ağzını kapadığı görülmektedir. Diğer adam ise, onları şaşkınlıkla izlemektedir. Yukarıdaki karikatür, 1982 Anayasası'nın oylanıp kabul edilmesinden bir gün sonra çizilmiştir. Yukarıdaki karikatürde, referandumda 'evet' oyunun geçmesi üzerine, oylamayla ilgili gizlice konuşan halkın zorlamayla, baskıyla susturulmaya çalışıldığı şeklinde bir mana ortaya çıkmaktadır. Seçimden bir gün sonra sayfalarında böyle bir karikatüre yer veren gazetenin referandum sonucundan çok da memnun kalmadığı görülmektedir.

5.2.3. 1982 Tercüman Gazetesi Karikatürlerinin Çözümlemesi

Tercüman gazetesinin 1982 tarihinde, Tercüman Gazetecilik ve Matbaacılık A.Ş. adına sahibi Kemal Ilıcak, Genel Müdür Mehmet Dülger, Genel Yayın Müdürü Hakkı Öcal'dır. O dönemde gazetenin karikatür köşeleri ise, Aşk Kıvılcımı (Erol Denli), Arsız, Yumurcak, Küçük Kral, Örumcek Adam, Mutluluk Günlüğü, Çize Çize (Güngör Kabaçioğlu), Dallas ve Kara Pelerin'dir. 1982 Anayasası'nın oylanma sürecinde basın üzerinde baskı ve sansür vardır. Dolayısıyla bu dönemde, hem haber, hem yazı hem de karikatürler üzerinde askeri yönetimin baskı ve sansürü söz konusudur. Bu nedenle gazeteler istedikleri gibi yazıp çizememekte ve muhalefet yapamamaktadır. 1982 döneminde incelenen gazeteler arasında bu baskının en çok tesirinde kalan gazete Tercüman gazetesidir. Karikatürlerinde anayasayı destekleyen tarzda bir söylem geliştirmiştir.

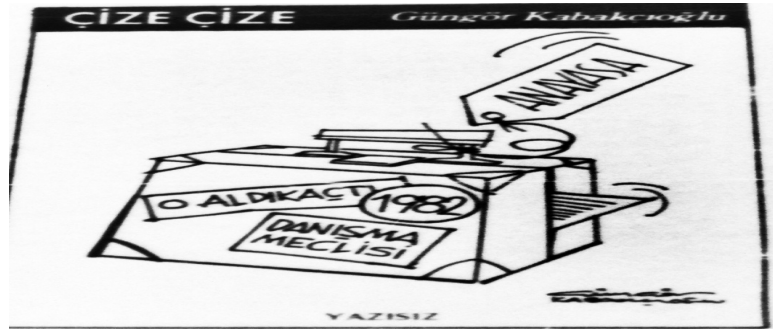

Karikatür 22: 7 Eylül 1982-Tercüman- Çize Çize (Güngör Kabakçıoğlu)

Gösterge: Referandum Karikatürü/ **Gösterenler:** Meslek kuruluşlarından iki kişi, gazete, hayır afişleri, sözel konuşma balonları/ **Gösterilenler:** Muhalefet, protesto, tepki

Göstergebilimsel Çözümleme: Hem sözel, hem yazılı hem de görsel göstergelerin kullanıldığı bu karikatürde meslek kuruluşlarından iki kişi oturmuş gazetede bir haberle ilgili konuşmaktadır. Gazetede haberde, “Anayasa diyor ki: Meslek kuruluşları siyasetle uğraşamazlar” denilmektedir. Yanlarında taşıdıkları ‘hayır’ afişlerinden her ikisinin de her şeye muhalif bir tavır içerisinde oldukları belli olan bu kişilerden biri, gazetede haber üzerine, “Peki biz şimdi neyle uğraşacağız?” diye sormaktadır. Diğer kişinin “Hayır demekle” şeklindeki cevabı da onların muhalif bir bakış açısı benimsediklerine işaret etmektedir. Ayrıca karikatürün en altında yer alan “Sorma kişinin aslını, sohbetinden bellidir” şeklindeki ifadelerde bu duruma vurgu yapmaktadır. Bu karikatürden çıkartılabilecek yan anlam, karikatürdeki göstergelerden de belli olduğu gibi meslek kuruluşlarının her gelişmeye tepki gösterdiği ve muhalefet ettiği şeklindedir.

Söylem Çözümlemesi: Yukarıdaki karikatürde anayasa yerine meslek kuruluşlarını eleştiren bir söylem geliştirilmiştir. Söyleme göre, meslek kuruluşları her şeye muhalefet yapmakta ve işlerine geldiği gibi eleştirmektedir. Bu durumda gazete bu karikatürde 82 Anayasası’nı destekleyen bir tavır sergilemiştir.

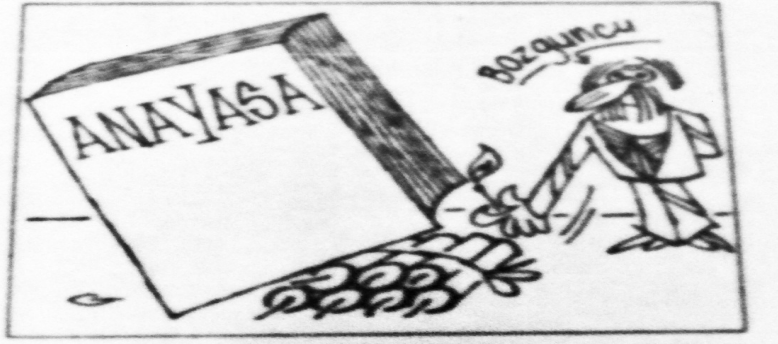

Karikatür 23: 21 Eylül 1982-Tercüman- Çize Çize (Güngör Kabakçıoğlu)

Gösterge: Referandum Karikatürü/ **Gösterenler:** Anayasa çantası, Orhan Aldıkaçtı, Danışma Meclisi, 1982/ **Gösterilenler:** Anayasanın içeriği, gizleme

Göstergebilimsel Çözümleme: ‘Yazısız’ adı altında çizilmiş olan yukarıdaki karikatür düz anlamda okunduğunda, karikatürde anayasa diye adlandırılmış olan bir çanta ve çantanın içerisinde yer alan Danışma Meclisi, Komisyon Başkanı Orhan Aldıkaçtı ve 1982 yazılı göstergelerin olduğu görülmektedir. Çantanın içerisinde yer alan tüm yazılı göstergelerin anayasa ile bağlantısı bulunmaktadır. Karikatürün yan anlamına bakıldığında, 1982 Anayasası’nın mimarlarının bunlardan oluştuğu şeklinde bir okuma yapılabilmektedir. Tercüman gazetesi, bir

önceki karikatürde olduğu gibi bu karikatürde de muhalif bir tavır içine girmemiş ve anayasayla bağlantılı olan öğeleri ön plana çıkarmıştır. Gazetenin bu tavrı, daha çoğunlukla suya sabuna dokunmadan, anayasaya çok fazla ilişmeden, anayasayla ilgili çizim yapma arzusundan kaynaklandığı gözlenmektedir.

Karikatür 24: 17 Ekim 1982- Tercüman

Gösterge: Referandum Karikatürü/ **Gösteren:** Anayasa, dinamit, ateş, bozguncu/ **Gösterilen:** Bozguna uğratmak, komplo yapmak, işi bozmak

Göstergebilimsel Çözümleme: Karikatüre göstergebilim yöntemiyle bakıldığında ilk olarak düz anlam okumasının daha sonrasında ise, yan anlam okumasının yapılması gerekmektedir. Bu nedenle karikatürün ilk olarak düz anlam okuması yapıldığında, karikatürün içeriğinde anayasa kitabı ve onun altına, 'bozguncu' olarak nitelendirilen kişi tarafından yerleştirilmiş bir dinamit yer almaktadır. Yazılı ve sözel herhangi bir göstergenin kullanılmadığı karikatürde, bozguncunun elindeki ateşle dinamiti patlatmak üzere olduğu görülmektedir. Karikatürün yan anlamına bakıldığında, 1982 Anayasası'nın bazı çevreler tarafından desteklenmediği, istenmediği hatta yok edilmek istendiği şeklinde bir okuma yapılmaktadır. Anayasa kitabının altına konulan dinamit ve görsel açıdan çirkin, korkunç çizilen bozguncu bu duruma işaret etmektedir. Karikatüristin anayasanın altındaki dinamiti yakmaya çalışan adamı 'bozguncu' olarak nitelendirmesi ve onu korkunç olarak çizmesi hem karikatüristin hem de gazetesinin 82 Anayasası'nı desteklediğini göstermektedir. Tercüman, bu karikatürde tam anlamıyla anayasayı destekleyen ve onun yanında yer alan bir söylem geliştirmiştir.

Karikatür 25: 20 Ekim 1982- Tercüman- Çize Çize (Güngör Kabakçıoğlu)

Gösterge: Referandum Karikatürü/ **Gösteren:** Anayasa kitabı, koltuk, Orhan Aldıkaçtı/ **Gösterilen:** Kendine güven, mağrur, rahatlık, himaye etme

Göstergebilimsel Çözümleme: Sözel göstergenin hiç kullanılmadığı, yazılı göstergenin ise, yok denecek kadar az kullanıldığı karikatürde, koltuk altında tuttuğu bir anayasa kitabıyla bacak bacak üstünde oturan takım elbiseli, kilolu bir politikacı, yani Anayasa Komisyon Başkanı Orhan Aldıkaçtı, kendinden emin bir şekilde olduğu görülmektedir. Anayasa kitabı, yukarıdaki karikatürün referandum süreciyle ilgili olduğunun en önemli göstergesidir. Aldıkaçtı'nın anayasa kitabını koltuk altında tutması anayasa içeriğini kendisinin hazırladığını ve bu

konuda hâkimiyetin onda olduğunu göstermektedir. Karikatürdeki Aldıkaçtı'nın imrenilecek, gücün kendisinde olduğunu gösterecek şekilde çizilmiş olması "Göz gördüğünü ister!" yazılı göstergeyle bütünleştirildiğinde politika koltuğuna sahip olmak isteyen herkesin aynı şekilde davrandığı ya da davranacağı şeklinde okunmaktadır. Ancak buna rağmen gazete bu karikatürde de muhalif bir tavır içerisinde yer almamıştır.

Karikatür 26: 4 Eylül 1982- Tercüman- Çize Çize (Güngör Kabakçoğlu)

Gösterge: Referandum Karikatürü/ **Gösteren:** Üç adam, pantolon **Gösterilen:** Her koşulu düşünme, imkânsızı yapma

Göstergebilimsel Çözümleme: Çok fazla göstergenin kullanılmadığı karikatüre ilk etapta bakıldığında anayasa ile ilgili pek bir bağlantı kurulamamaktadır. Karikatürün anayasaya ile ilgili olduğu alt tarafta yer alan "Anayasa çalışmalarının düşündükleri..." şeklindeki yazılı göstergelerden anlaşılmaktadır. Yazılı gösterge ile anlam kazanan karikatürde, bir kişi kendini, önce kendi bedenine dar ve kısa gelen bir pantolonla ve daha sonra kendi bedenine hiç olmayacak uzunlukta olan başka bir pantolonla hayal etmektedir. İlk başta anlamsızmış gibi gelen yukarıdaki karikatür, yazılı gösterge ile birleştirildiğinde bir takım yan anlamlar ortaya çıkmaktadır. Karikatüre anayasa açısından bakıldığında, anayasanın hazırlanma sürecinde hazırlayanların akıllarına en olmayacak olan düşüncelerden en olacak düşüncelere kadar farklı düşüncelerin geldiği görülmektedir. Bu durum, anayasanın hazırlanma aşamasında anayasa için her türlü yola başvurulduğu ve içeriğinin incelendiği şeklindeki bir okumaya neden olmaktadır. Gazetenin bu karikatürde de anayasadan yana bir tavır aldığı gözlenmektedir. Böyle bir neticeye varılmasının nedeni, anayasa hazırlık sürecinin çok yoğun bir şekilde geçtiği ve içeriği için en iyisinin düşünüldüğü söyleminin yansıtılmış olmasındandır.

Karikatür 27: 5 Eylül 1982- Tercüman

Gösterge: Referandum Karikatürü/ **Gösteren:** Orhan Aldıkaçtı, bir adam, iki hırsız/ **Gösterilen:** Hırsızlık, halka kulak verme

Göstergebilimsel Çözümleme: Karikatürün düz anlamdaki okuması yapıldığında, 1982 Anayasası taslağını hazırlayan Danışma Meclisi Komisyon Başkanı Orhan Aldıkaçtı ile başka biri arasında bir konuşma geçmektedir. Aldıkaçtı'nın konuştuğu kişi, arkasından kaçan iki kişiyi eliyle göstererek "Sayın ALDIKAÇTI... Bu herifler paramızı ALDIKAÇTI. Anayasa'ya bir madde de bunlar için koy!" demektedir. Karikatürün yazılı göstergesinde yer alan 'Aldıkaçtı'

kelimesi iki kere özellikle büyük harflerle kullanılmıştır. Burada kullanımının amacı imalı bir kullanımdan ziyade karikatüre esprili bir dil katmaktır. Karikatür, daha çoğunlukla o dönemlerde artan hırsızlık olaylarına karşı, hazırlığı yapılan anayasaya bir madde koyma konusunda bir çağrı niteliğindedir. Bu nedenle, çağrı, konunun bir numaralı muhatabı Orhan Aldıkaçtı'ya yapılmıştır.

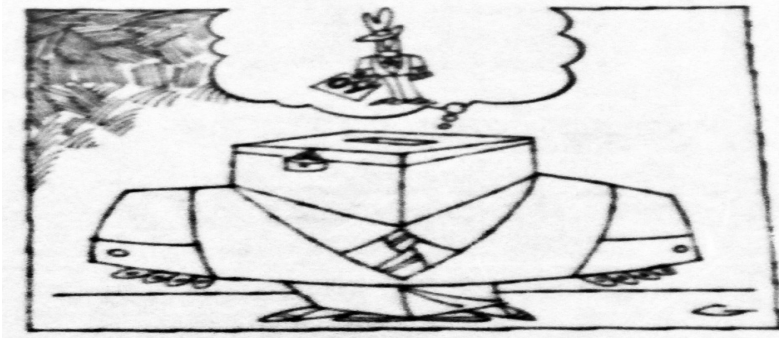
Söylem Çözümlemesi: Yukarıdaki karikatürün amacı, anayasa konusunda ideolojik ya da muhalif bir söylem geliştirmekten ziyade, anayasa üzerinden günlük bir soruna dikkat çekmektir. Bu nedenle, ne sözel ne de görsel göstergelerde herhangi gizli bir anlam aranmamaktadır. Karikatür, muhalefet yapmaktan uzak bir karikatürdür.

Karikatür 28: 24 Ekim 1982- Tercüman

Gösterge: Referandum Karikatürü/ **Gösteren:** İki adam, şapka, puro/ **Gösterilen:** Referandum oyu, oy satın alma

Göstergebilimsel Çözümleme: 'Aday yoklaması' adıyla verilen karikatürde, puro için takım elbiseli, şapkalı, iri yarı adam diğer zayıf adamın cebinde 'oy' aramaktadır. Bu karikatüre göstergebilimdeki 'karşıtlık' bakış açısıyla bakıldığında, iri yarı adamın güçlü politikacıyı zayıf adamın ise, halkı temsil ettiği görülmekte ve ikisinin arasında güç farkı bulunmaktadır. İri yarı adamın elini diğerinin cebine gayet rahat bir şekilde uzatıp oy araması da güç göstergesinin diğer bir şekli olarak ortaya çıkmaktadır. Bunun okuması, güçlü olanın güçsüz olanın cebine bile hâkim olması şeklindedir. Dolayısıyla anayasa oylamasıyla ilgili olan yukarıdaki karikatürde güçlü olanın güçsüz olan üzerindeki hâkimiyeti şeklinde bir anlam söz konusudur. Karikatürde anayasaya yönelik bir muhalefet görülmemektedir. Bu tutum, Tercüman'nın en baştan beri takip ettiği ideolojiye aykırı bir durumu göstermektedir.

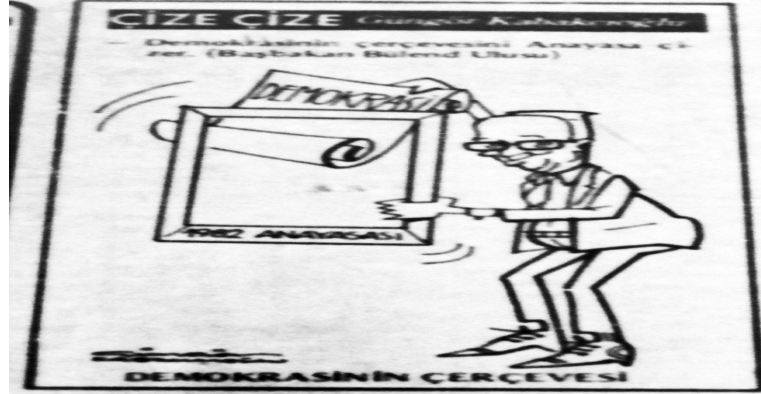
Karikatür 29: 31 Ekim 1982- Tercüman

Gösterge: Referandum Karikatürü/ **Gösteren:** bir adam, seçim sandığı, balon içi gösterge/ **Gösterilen:** Hayal etme, oy kullanma, merak

Göstergebilimsel Çözümleme: Yukarıdaki karikatürün görsel anlamda çözümlemesi yapıldığında, seçim sandığı şeklinde başı olan bir adam, referandumda kullanılacak olan 'oyun' hayalini kurmaktadır. Hiçbir yazılı ya da sözel göstergenin kullanılmadığı karikatürden çıkarılabilecek mesaj, iktidarın ya da toplumun yaklaşan seçimler dolayısıyla kafasındaki tek düşüncenin seçimle ilgili olduğunu göstermek ve toplumun kullanacağı oy konusunda daha

doğrusu seçim sonucunun ne olacağı konusunda insanları merakı sürüklemektir. Anayasa değişimi seçimlerinin yapılacağı tarihe az bir zaman kala bu çizimin yapılmış olması böyle bir sonucu ortaya çıkartmaktadır. Tercüman gazetesinin şu ana kadar incelenen tüm karikatürlerinde olduğu gibi bu karikatürde de ideolojik anlamda hiçbir belirti bulunmamaktadır. Seçime az zaman kala toplumun ya da iktidarın kafasında sadece seçimin olduğunu belirginleştirmek amacıyla çizilen karikatürde muhalif bir tavır da sergilenmemiştir.

Karikatür 30: 2 Kasım 1982- Tercüman- Çize Çize (Güngör Kabakçoğlu)

Gösterge: Referandum Karikatürü/ **Gösteren:** Başbakan Bülend Ulusu, resim çerçevesi, 1982 Anayasası, **Gösterilen:** Bağlantı kurma, demokrasi ve anayasa

Göstergebilimsel Çözümleme: ‘Demokrasinin çerçevesi’ adı verilen karikatüre düz anlamda bakıldığında görsel göstergelerle yazılı göstergelerin birbirini destekler nitelikte kullanıldığı görülmektedir. Karikatürde dönemin başbakanı Bülend Ulusu, demokrasi adı altındaki fotoğrafı çerçeveye koymaktadır. Çerçevenin altında 1982 Anayasası yazmaktadır. Karikatürün üst tarafında ise, Başbakan Bülend Ulusu’nun “Demokrasinin çerçevesini anayasa çizer” şeklindeki sözlerine yer verilmiştir. Hem yazılı göstergelerde hem de görsel göstergelerde verilmek istenen mesaj, 1982 Anayasası’nın demokratik olduğu ve demokrasi çerçevesi içerisinde yapılandırıldığıdır. Karikatürde demokrasinin çerçevesi 1982 Anayasası olarak gösterilmiş ve demokrasi, bu anayasayla bütünleştirilmiştir. Tercüman bu karikatürde de 1982 Anayasası’nı desteklemiştir.

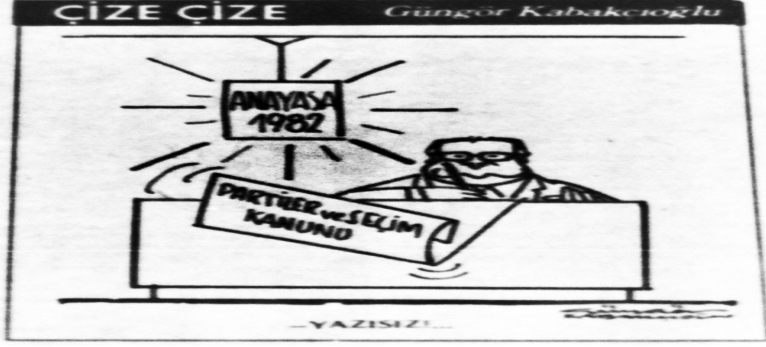

Karikatür 31: 6 Kasım 1982- Tercüman- Çize Çize (Güngör Kabakçoğlu)

Gösterge: Referandum karikatürü/ **Gösteren:** Mezar taşı, maymun, kaktüs, bir adam, Fatih/ **Gösterilen:** Ölüm, sona eriş, kapanış

Göstergebilimsel Çözümleme: Karikatürün düz anlamına bakıldığında 1961 Anayasası’na ait olduğu belli olan bir mezar taşı ve onun üzerinde ruhuna Fatih Suresi’ni okuyan bir maymun yer almaktadır. Üzerinde 1961- 1982 yazan mezar taşının arkasından bir adam elindeki kaktüslerle beklemektedir. Bu karikatürün 7 Kasım 1982’de oylanan ve kabul edilen 1982 Anayasası’ndan bir gün önce çizildiği dikkat çekmektedir. Karikatürün yan anlamına

bakıldığında 1961 Anayasası devrinin kapandığı ve 1982 Anayasası devrinin açıldığı şeklinde bir anlam çıkmaktadır. 1961 Anayasası'nın ardından sadece bir maymunun üzülmesi ve mezara dikilmesi için dikenleriyle ön plana çıkan kaktüsün getirilmiş olması 1961 Anayasası'nın sona ermesinden memnuniyet duyulduğu şeklinde bir izlenim ortaya çıkmaktadır. Bu karikatür, 1961 Anayasası'nı bir gün önceden öldürmüş ve 1982 Anayasası'nın zaferini bir gün önceden ilan etmiştir. Karikatürdeki bu tavır gazetenin 82 Anayasası'nın yanında yer aldığını göstermiş ve bunu çizgilerinde sürekli olarak yeni baştan üretmiştir.

Karikatür 32: 13 Kasım 1982- Tercüman- Çize Çize (Güngör Kabakçioğlu)

Gösterge: Referandum karikatürü/ **Gösteren:** 1982 Anayasası, partiler ve seçim kanunu, ampul/ **Gösterilen:** Aydınlatma, ışık olma

Göstergebilimsel Çözümleme: Yukarıdaki karikatür 1982 Anayasası oylamasından sonra çizilmiştir. Karikatürde, Partiler ve Seçim Kanunu üzerine masada çalışan bir adam bulunmaktadır. Adamın üstünde bulunan 1982 Anayasası ampülü ise, çalışan adamın önünü aydınlatmaktadır. Karikatürden çıkartılabilecek yan anlam, 1982 Anayasası'nın Partiler ve Seçim Kanunu'nu ışığıyla aydınlatığı, ona yol gösterdiği, Ayrıca bu ışıkla bu kanunun daha kolay ilerleyeceği ve bu kanunla birlikte yeni bir seçim döneminin, 1983 seçim kapılarının aralandığına işaret edilmektedir. 82 Anayasası'nın etrafa ışık saçan bir ampule benzetilmesi onun etrafı aydınlatığına, yol gösterici tarafına vurgu yapmak içindir. Gazete bu karikatürle, 82 Anayasası'nın referandum oylamasından başarıyla çıkmasından duyduğu memnuniyeti göstermiştir.

Sonuç

Mizah, ideolojik ya da düz anlamda verilmek istenen mesajın ince ayarla espirili bir dille yansıtılması olayıdır. Mizah, çok geniş kapsamlı bir terim olsa da bunun basın sayfalarına çizgisel olarak yansıyan türü karikatür olarak adlandırılmaktadır. Gazetelerin kendi ideolojilerini ve söylemlerini net şekilde yansıtmaya noktasında en başarılı oldukları materyalleri karikatürdür. Karikatür çizerleri, kendi gazetelerinin ideolojileri yönünde çizim yapmakta ve gazetelerin istediği söylemleri her defasında yeni baştan üretmektedir. Konularına ve amaçlarına göre çok sayıda karikatür türü bulunmaktadır. Siyasal söylemin ve ideolojilerin gazete karikatürlerinde yeniden üretimi 'siyasi karikatür' adı altında yapılmaktadır. Siyasi karikatürler ortaya çıktıkları ilk andan itibaren gazetelerin yayım politikaları yani ideolojileri çerçevesinde çizilmiş ve siyasetin de önemli bir propaganda aracı olmuştur. Bu noktada, yani propaganda aracı olma noktasında karikatür, politikacı ve okur arasında bağ kurma işlevi yüklenmektedir. Siyasi karikatür, karikatür çizerinin kendi düşünceleri ve çalıştığı gazetenin ideolojisini yansıtarak, okuyucuya hem kendi düşüncelerini aşılama hem gazetesinin ideolojisini yaymakta hem de propagandasını yaptığı siyasal söylemi yaygınlaştırmakta ve meşruluğunu artırmaktadır. Dolayısıyla siyasi karikatür, egemen söylemin üretilmesi ve yeniden inşa edilmesinde, ideolojileri doğallaştırmakta ve onları toplumun gözünde meşrulaştırmaktadır. Kendisi de muhalif bir çizgide yer alan siyasi karikatür bu yönüyle okurunun da muhalif bir bakış açısına sahip olmasını sağlamaktadır. Egemen söylemin, gazete ideolojilerinin ve kendi çizerinin egemenliği altında bulunan karikatür, bu noktada çizgilerinde bir mücadele alanı yaratmakta ve okurunun zihninde onu yorumlamasına olanak tanımaktadır. Okura böyle bir olanak tanıyan karikatür, her okur tarafından farklı

şekillerde algılanmakta ve onda yer alan sembol ve anlamlar vasıtasıyla yorumlanmaktadır. Siyasi karikatür de bu çerçeveye dâhil olmaktadır. Siyasi karikatürün, en çok gündemde olduğu dönemler partiler arasındaki rekabetin kızıştığı seçim dönemleri ve çok sık olmayan anayasa değişimlerinin yaşandığı dönemlerdir. Siyasi söylemin ve ideolojilerin en çok karikatürlere yansıdığı bu dönemlerde, gazetelerde kendi ideolojilerini çizgilerine yansıtmakta ve hangi tarafta yer aldığına karar vermektedir. Hatta gazeteler tuttukları tarafı en rahat karikatür çizgilerinde yansıtmaktadır. Çünkü karikatürün özünde muhalif olma yer almaktadır.

Siyasal söylemin ve ideolojilerin gazete karikatürlerinde yeniden üretimi noktasında 1982 anayasa referandum sürecinin, göstergebilimsel çözümleme ve söylem çözümlemesi yöntemleri yoluyla analizinin yapıldığı bu çalışmada, gazetelerin siyasal söylemi ve ideolojileri kendi karikatür çizgilerinde ürettiği ve bunların üretimi noktasında farklı yaklaşımlar sergiledikleri görülmüştür. Buna göre; *Cumhuriyet* gazetesi; 1982 Anayasası'nın oluşturulma sürecinde sol çizginin muhalif gazetesi olmuştur. Darbenin etkilerinin henüz yok olmadığı ve yoğun bir şekilde hissedildiği bu dönemde Cumhuriyet, her türlü sansür ve yasaklamaya rağmen muhalif tavrını karikatürlerine yansıtmaktan vazgeçmemiştir. Ancak içinde bulunulan siyasal ortamdan dolayı muhalefeti daha yumuşak çizgilerde yürütmüştür. Ama yine de 1982 döneminde incelenen gazeteler arasında anayasaya ile ilgili en çok karikatür çizen gazete ve en muhalif ses olmuştur. İdeolojisi açısından kendini merkezi bir çizgide konumlandıran *Güneş* gazetesi, 1982 Anayasası döneminde, karikatürlerinde orta bir yolu tercih etmemiş ve muhalif bir çizgi izlemiştir. Gazetenin önemli karikatüristlerinden Ercan Akyol daha çoğunlukla sözel olmayan görsel göstergelere yer verirken okuru daha çok düşünmeye sevk etmiştir. Bedri Koraman ise, tam tersi bir yol izlemiştir. Koraman, çizimlerini hem renkli çizmiş hem de sözel ve görsel göstergeler kullanarak, okurun daha az düşünmesini sağlamış, her şeyi hazır bir halde okurun önüne sermiştir. Koraman'ın karikatürlerinde 'mavi' rengin ağırlıkta kullanılması ve bu rengin 'anayasaya hayır'ın rengi olması Koraman'ın ve dolayısıyla *Güneş* gazetesinin de 'hayır'ın destekçisi olduğunu kanıtlamaktadır. *Güneş* gazetesi anayasa konusunda kendi ideolojisinden oldukça ayrı davranmış ve muhalif bir yol izlemiştir. 1982 döneminde incelenen diğer bir gazete olan *Tercüman* gazetesi, ilk başlarda anayasaya ilgili çizim yapmamış ve 1982 döneminde incelenen gazeteler arasında konuyla ilgili en az karikatür çizen gazete olmuştur. *Tercüman*, anayasaya ilgili yaptığı çizimlerde egemen söylemin yanında yer almış ve 1982 Anayasası ile ilgili ürettiği söylemde 'evet' oyunun propagandasını yapmıştır. *Tercüman*, takındığı tavırla *Cumhuriyet* gazetesiyle ayrı kutuplarda yer almıştır. *Tercüman* gazetesinin 1982 dönemindeki ideolojisinin sağ çizgide olması ortaya çıkan bu durumu çok da şaşırtıcı kılmamaktadır.

Dolayısıyla çalışmada şu sonuçları görmek mümkün olmuştur: 1982 anayasa değişikliği süreci, siyasal söylemin ve ideolojilerin üretimi noktasında gazetelerin karikatür çizgilerine gazetelerin egemen söyleme yakınlık derecesine göre muhalif ya da yanlı olarak yansıdığı görülmüştür. Buna göre, sol kanadı temsil eden gazeteler muhalif, sağ tarafı temsil eden gazeteler yanlı bir tavır sergilerken, merkez konumundaki gazeteler ise, muhalif bir tavır içerisinde olmuşlardır. Yani askeri yönetimin etkili olduğu 82 Anayasası sürecinde sağ görüşlü gazetelerin anayasal değişikliği karikatürlerinde onayladığı sol görüşlü gazetelerinse onaylamadığı görülmüştür. Sol ve sağın iki ayrı kutba ayrıldığı bu süreçte merkez konumundaki *Güneş*, tam olarak sürecin ortasında yer almak gibi bir tavır takınmamış ve muhalif bir çizgide olmuştur. Dolayısıyla "askeri yönetimin etkili olduğu 82 Anayasası sürecinde sağ görüşlü gazeteler anayasal değişikliği karikatürlerinde onaylarken sol görüşlü gazeteler değişikliği onaylamamıştır. Merkez konumundaki gazeteler ise, sürecin ortasında yer almak gibi bir tavır takınmıştır" şeklindeki varsayımı genellikle doğru çıkartsa da merkez konumundaki gazeteler için bunu söylemek oldukça güç olmaktadır. Çünkü merkez kanadı temsilen seçilen gazetenin orta bir yol tercih etmediği ve çoğunlukla bir tarafı tuttuğu görülmüştür. 1982 döneminde incelenen gazetelerin karikatürleri, kendi gazetelerinin ideolojilerini yansıtmış ve pekiştirmiştir. Gazeteler, siyasal söylemi ve ideolojiyi tuttukları tarafa göre yorumlamış, yaygınlaştırmış ve meşrulaştırmıştır. Bu yönleriyle karikatürler, anayasa değişim süreçlerinden kendi tuttukları

tarafa göre ‘evet’ ve ‘hayır’ın söylemini meşrulaştırmış ve doğallaştırmıştır. Bu varsayım oldukça doğru olmakla beraber, anayasanın oluştuğu ortamdan kaynaklanan bir takım farklılıklar söz konusudur. Çünkü 1982 döneminde, demokrasinin göstergesi olan partilerin aktifliği söz konusu değildir. Bu dönemde oluşturulmaya çalışılan anayasa, askeri yönetim tarafından ortaya atılmış, hazırlanmış bir anayasadır. Bu anayasayı eleştirmek, anayasaya muhalefet etmek bile yaygın bir durum değildir. Anayasa askeri yönetimin anayasası olunca, gazeteler de herhangi bir partinin yanında ya da karşısında yer alma gibi bir durum içerisinde olmamışlardır. Eleştiri daha çoğunlukla oylamanın renkleri üzerinden dolaylı bir şekilde yapılmış ve askeri yönetim de çok fazla eleştirilmemiştir.

Dolayısıyla, 1982 anayasası referandum sürecindeki gazetelerin karikatürlerinde anayasa oylamasına yaklaşımlarındaki eleştiri dozu az seviyede olduğu görülmüştür. Bu durum, içinde bulunulan egemen siyasi ortamın karikatürlere bakış açılarından kaynaklanmıştır. 1982 döneminde anayasayla ilgili karikatürlerin az olması 82 dönemindeki karikatürlere karşı hoşgörünün daha az olduğunu kanıtlamaktadır. Oysaki demokrasinin özünde farklılıklara hoşgörü vardır. Tıpkı bir zamanlar Cumhuriyet gazetesinin sahibi Nadir Nadi’nin belirttiği gibi demokrasinin gerçekleşebilmesi, bir bakıma, “Düşüncemize ya da çıkarımıza ne denli aykırı bulsak da karşıt savları hoşgörü ile karşılamamıza bağlıdır” (Cemal, 2004/a, 356). Bu durum, bireysel ve toplumsal anlamda çok önemli olmakla beraber en çok egemen gücü ellerinde bulundurmaları nedeniyle siyasi söylemi üretenler açısından önem atfetmektedir.

Kaynakça

- Ahmad, F. (2002), *Modern Türkiye'nin Oluşumu*, İstanbul: Doruk Yayınları.
- Alver, F. (2009). Kültürel Çalışmalarda Medya Metinlerinin Okunması Sürecinde İzleyicinin Konumlandırılması, *Terör ve Haber Söylemi*, M. Şeker- N. T. Şeker (Ed.), İstanbul: Literatürk Yayınları.
- Asker, A. (2009). Gazeteci Milletvekilleri: 1980-2009, *Türkiye'de Kitle İletişimi Dün- Bugün- Yarın*, K. Alemdar (Der.), Ankara: Gazeteciler Cemiyeti Yayınları.
- Barrett, M. (2004). *Marx'tan Foucault'ya İdeoloji*, (A. Fethi, Çev.), Ankara: Doruk Yayıncılık.
- Barthes, R. (1993). *Göstergebilimsel Serüven*, (M. Rifat- S. Rifat, Çev.), İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Bayram, Y. (2009). Türkiye'de Siyasi Karikatürün Yeri ve 11'nci Cumhurbaşkanlığı Seçimine İlişkin Siyasi Karikatürlerin Çözümlemesi, *Selçuk İletişim*, 6, 1, 107- 123.
- Berger, A. A. (1993). *Kitle İletişiminde Çözümleme Yöntemleri*, N. Ulutak- A. Tunç (Ed.), M. Barkan, N. Bayram vd. Çev.), Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Basımevi.
- Berger, J. (1986). *Görme Biçimleri*, (Y. Salman ve M. Gürsoy, Çev.), İstanbul: Metis Yayınları.
- Boral, G. (2009). Basının 24 Ocak Kararları Karşısında Tutumu, *Türkiye'de Kitle İletişimi Dün- Bugün- Yarın*, K. Alemdar (Der.), Ankara: Gazeteciler Cemiyeti Yayınları.
- Bozdağ, İ. (1992), *Dünyada ve Türkiye'de Basın İstibdadı*, İstanbul: Emre Yayınları.
- Bulut, S. (2011). Sendikal Basın ve Karikatür, *Ulusal İletişim Kongresi Gülmenin Arkeolojisi ve Medyada Mizah Olgusu*, Atatürk Üniversitesi İletişim Fakültesi Ulusal İletişim Kongresi Bildiri Kitabı, 13-15 Mayıs 2010, Erzurum: Mega Ofset.
- Büyükkantarıcıoğlu, S. N. (2012). Söylem İncelemelerinde Eleştirel Dilbilimsel Boyut: Eleştirel Söylem Çözümlemesi ve Ötesi, *Haberi Eleştirmek*, Ö. Özer, (Ed.), Konya: Literatürk Yayınları.
- Cemal, H. (2004/a). *Tarihi Yaşarken Yakalamak: Demokrasi Notları*, (3. bs), İstanbul: Doğan Kitap.
- Cemal, H. (2004/b). *Demokrasi Korkusu: 12 Eylül Günlüğü*, (6. bs), İstanbul: Doğan Kitap.
- Cevizci, A. (2002). *Paradigma Felsefe Sözlüğü*, İstanbul: Engin Yayıncılık.
- Çakmak Kılıçaslan, D. E. (2008). *Siyasal İletişim İdeoloji ve Medya İlişkisi*, İstanbul: Kriter Yayınevi.
- Çebi, M. S. (2002). Günümüzde Siyasetin Medyada İnşası ve Sunumu Üzerine Bazı Dikkatler, *İletişim*, s. 14, Güz, 1-33.
- Çelik, N. B. (2005). *İdeolojinin Soykütüğü: Marx ve İdeoloji*, Ankara: Bilim ve Sanat Yayınları.
- Çeviker, T. (1988). *Gelişim Sürecinde Türk Karikatürü II Meşrutiyet Dönemi (1908- 1918)*, İstanbul: Adam Yayıncılık.
- Çeviker, T. (1997). *Karikatür Üzerine Yazılar*, İstanbul: İris Yayıncılık.
- Demir, V. (2007). *Türkiye'de Medya Siyaset İlişkisi*, İstanbul: Beta Yayınları.

- Demirkent, N. (1982). *Sayfa Sayfa Gazetecilik*, İstanbul: Altın Kitaplar Yayınevi.
- Devran, Y. (2010). *Haber Söylem İdeoloji*, İstanbul: Başlık Yayın Grubu.
- Dursun, Ç. (2001). *TV Haberlerinde İdeoloji*, Ankara: İmge Kitapevi.
- Eagleton, T. (2005). *İdeoloji*, (M. Özcan, Çev.), (2. bs), İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Erdemol, M. K. (2010). *Aklını Yitiren Türkiye*, İstanbul: Cumhuriyet Kitapları.
- Erkman- Akerson, F. (2005). *Göstergebilime Giriş*, İstanbul: Multilingual Yayıncılık.
- Filiz, Ş. (2008). Ahlak Felsefesinin Temel İlkeleri Perspektifinden Türkiye’de Medya- Siyaset İlişkileri, Z. Damlapınar (Ed.), *Medya ve Siyaset*, (2. bs), Konya: Eğitim Kitabevi Yayınları.
- Fiske, J. (1996). *İletişim Çalışmalarına Giriş*, İstanbul: İletişim Yayınları.
- Fiske, J. (2003). *İletişim Çalışmalarına Giriş*, (S. İrvan, Çev.), (2. bs), Ankara: Bilim ve Sanat Yayınları.
- Gardner, R. A. (2002). The Blessing of Living in a Country Where There are Senryū!: Humaor in the Response to Aum Shinrikyō, *Asian Folklore Studies*, Vol. 61. No: 1, 35-75.
- Guiraud, P. (1994). *Göstergebilim*, (M. Yalçın, Çev.), (2. bs), Ankara: İmge Kitabevi.
- Güneri, C. (2008). *Sanat Alanı Olarak Mizah: Sanat, Mizah, Karikatür İlişkisi ve Türkiye’den Üç Örnek*, İnönü Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Malatya.
- Hançerlioğlu, O. (1992). *Türk Dili Sözlüğü*, İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Hünerli, S. (2011). Bir Muhalefet Aracı Olarak Karikatür ve Savaş Karşıtı Karikatürler, *Ulusal İletişim Kongresi Gülmenin Arkeolojisi ve Medyada Mizah Olgusu*, Atatürk Üniversitesi İletişim Fakültesi Ulusal İletişim Kongresi Bildiri Kitabı, 13-15 Mayıs 2010, Erzurum: Mega Ofset.
- İnal, M. A. (1999). Medya Dil ve İktidar Sorunu: İletişim Çalışmalarında Medya ve Siyaset İlişkisini Nasıl Tartışmalıyız, *İletişim, Gazi Üniversitesi İletişim Fakültesi Akademik Dergisi*, Sayı: 3, 13-36, Ankara.
- İnam, A. (Şubat 2009). Felsefede Mizah, Mizahta Felsefe, *Olaylara Farklı Bir Bakış Açısı: Karikatür ODTÜ’lüler Bülteni*, Ankara: ODTÜ Mezunları Derneği Yayınları.
- İnceoğlu, Y. A. ve Çomak, N. A. (2009). Teun A. van Dijk, Y. Giritli İnceoğlu- N. Akgün Çomak (Der.), *Metin Çözümlemeleri*, İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Kaya, A. (2004). İdeolojiden İdeolojiye Yolculuk: Düşüncebilimden Kimlikbilime, *İdeolojiler 1, Doğu Batı Düşünce Dergisi*, Ağustos- Eylül- Ekim-1, Yıl: 7, Sayı: 28, 67-81, Ankara: Doğu Batı Yayınları.
- Kırca, L. (1996). Mizah ve Siyaset, *Yeni Türkiye Medya Özel Sayısı: 12*, yıl: 2, sayı: 12, 1436-1437, Ankara: Yeni Türkiye Medya Hizmetleri, Kasım- Aralık.
- Kocaman, A. (2009). Dilbilim Söylemi, Haz: Ahmet Kocaman, *Söylem Üzerine*, (3. bs), Ankara: ODTÜ Yayıncılık.

- Köse, A. (2011). 1980'lere Mizah Üzerinden Bir Bakış: Gırgır Dergisi Örneği, *Ulusal İletişim Kongresi Gülmenin Arkeolojisi ve Medyada Mizah Olgusu*, Atatürk Üniversitesi İletişim Fakültesi Ulusal İletişim Kongresi Bildiri Kitabı, 13-15 Mayıs 2010, Erzurum: Mega Ofset.
- Lefebvre, H. (1996). *Marx'ın Sosyolojisi*, (S. Hilav, Çev.), (3. bs), İstanbul: Sorun Yayınları.
- Lull, J. (2001), *Medya İletişim Kültürü*, (N. Güngör, Çev.), Ankara: Vadi Yayınları.
- McLellan, D. (2009). *İdeoloji*, (B. Yıldırım, Çev.), (2. bs), İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Mutlu, E. (2008). *İletişim Sözlüğü*, Beşinci Basım, Ankara: Ayraç Kitapevi.
- Nişanyan, S. (2003). *Sözlerin Soyağacı, Çağdaş Türkçenin Etimolojik Sözlüğü*, (2. bs), İstanbul: Adam Yayınları.
- Oral, T. (1998). *Yaza Çize*, İstanbul: İris Koleksiyonu.
- Özer, A. (1985). *Karikatürün Reklamlarda Kullanımı*, Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Eskişehir.
- Rifat, M. (2009). *Göstergebilimin ABC'si*, (3. bs), İstanbul: Say Yayınları.
- Rivers, W. L. (1982), *The Other Government: Power and the Washington Media*, New York: Universe Books.
- Rubin, R. (1981), *Press, Party and Presidency*, London: Norton Press.
- Saussure, F. (1979). *Genel Dilbilim Dersleri*, (B. Vardar, Çev.), Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Sayın, A. K. (2011). Anayasa Değişiklikleri ve Çalışma Yaşamına Yansımaları, *Sosyal Siyaset Konferansları*, S:61, 2011/1, 518-527.
- Selçuk, T. (1998). *Grafik Mizah*, T. Çeviker (Der.), İstanbul: İris Yayıncılık.
- Sözen, E. (1996). Haber Söylemi ve İdeoloji, *Yeni Türkiye Medya Özel Sayısı: 12*, yıl: 2, sayı: 12, 1543-1548, Ankara: Yeni Türkiye Medya Hizmetleri, Kasım- Aralık.
- Sutherland, M. ve Sylevester, A. K. (2000). *Advertising and the Mind of the Consumer*, St. Leonidas, Australia: Griffin Press.
- Şenyapılı, Ö. (2003). *Neyi, Neden, Nasıl Anlatıyor? Karikatür Kim, Niye Çiziyor?*, Ankara: ODTÜ Yayıncılık.
- Tek, H. (2007). *Darbeler ve Türk Basını*, (3. bs), Ankara: Elips Yayınları.
- Tokgöz, O. (2003). *Temel Gazetecilik*, Ankara: İmge Kitabevi Yayınları.
- Tokmakçioğlu, E. (2011). *Türk Basın Tarihi*, Ankara: İsim Yayınları.
- Topuz, H. (2003). *II. Mahmut'tan Holdinglere Türk Basın Tarihi*, (2. bs), İstanbul: Remzi Kitabevi.
- van Dijk, T. A. (1999). Söylemin Yapıları ve İktidarın Yapıları, M. Küçük (Der.), *Medya İktidar İdeoloji*, Ankara: Ark Yayınları.
- van Dijk, T. A. (2003). Critical discourse analysis. D.Schiffrin, D. Tannen, & E. H. Hamilton (Ed.), *In The Handbook of Discourse Analysis*, 352-372, Oxford: Blakwell Publishing.

- van Dijk, T. A. (2007). Medya İçerikleri: Bir Söylem Olarak Haberin Disiplinler Arası Çözümlemesi, Ü. Atabek ve G. Şendur Atabek (Der.), *Medya Metinlerini Çözümlemek: İçerik Göstergibilim ve Söylem Çözümleme Yöntemleri*, Ankara: Siyasal Kitabevi.
- Yanardağ, M. (2008). *Medya Nasıl Kuşatıldı: Emin Çölaşan- Aydın Doğan Tartışması ve Medyanın Ekonomi Politikası*, İstanbul: Siyah Beyaz Kitap.
- Yücel, Y. G. (2008). *1972-1980 Yılları Arasında Bir Mizah Dergisi: Gırgır'da Yoksulluk Temsiliyetleri*, Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Kocaeli.
- Zürcher, E. J. (1995). *Modernleşen Türkiye'nin Tarihi*, İstanbul: İletişim Yayınları.
- Ana Britannica Genel Kültür Ansiklopedisi* (1986). Cilt: 12, İstanbul: Ana Yayıncılık.
- <http://www.tdk.gov.tr>. Erişim Tarihi: 05.02.2012.

Gazeteler

- Cumhuriyet*, 01 Eylül- 01 Aralık 1982 tarihleri arası
- Güneş*, 01 Eylül- 01 Aralık 1982 tarihleri arası
- Tercüman*, 01 Eylül- 01 Aralık 1982 tarihleri arası